

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

REFERRED JOURNAL

OCTOBER - DECEMBER 2015 VOLUME 10 ISSUE 04

ISSN: 2298 - 0946; E - ISSN: 1987 - 6114; DOI: 10.15357

**AZERBAIJAN
BELARUS
GEORGIA
RUSSIA
TURKEY
UKRAINE**

**History of tourism
Historical Sciences and Humanities
Historiography and Special Historical Disciplines
Management and Marketing
Economic of Agriculture, Agronomy & Forestry
History of Science and Technics
Theory and Methods of Professional Education
Innovations in Medicine
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science
Politology**

<http://gulustan-bssjar.com/>

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

REFERRED JOURNAL

OCTOBER - DECEMBER 2015 VOLUME 10 ISSUE 04

ISSN: 2298 - 0946; E - ISSN: 1987 - 6114; DOI: 10.15357

Civilization, in contrast to countries there is usually a long time - usually more than millennium.

JOURNAL INDEXING

TBILISI, GEORGIA 2015

Honorary Editors

Agaheydar Seyfulla Isayev

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Anzor G. Abralava

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Archil Prangishvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Avtandil Silagadze

Tbilisi University of International Relationships. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

David Narmania

Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Elshan Mahmud Hajizade

Doctor of Economical Sciences. Professor

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

George Malashkhia

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Jacob Meskhia

Tbilisi State University. Doctor of Economic Sciences. Full Professor.

Lamara Qoqiauri

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Loid Karchava

Doctor of Business Administration. Association Professor. Caucasus International University.

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Doctor of Biological Sciences. Professor.

Paata Koguashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Doctor of Economical Sciences. Professor

Vaqif Arzumanli

Doctor of Philological Sciences. Professor.

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Zurab A. Gasitashvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Editor: Lienara Adzhyieva V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch).
PhD of History. Associate Professor

Finance manager: Maia Kapanadze. Georgian State University named Javaxashvili. Doctor of Economic Sciences.
Associate Professor. Member of Editorial Board.

ISSN: 2298-0946; E-ISSN: 1987-6114; DOI: 10. 15357; UDC: 3/K-144

©Publisher: Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. Gulustan - bssjar

Executive and founder of organization: Namig Isayev. Academician Doctor in Business Administration.

Finance manager: Maia Kapanadze. Doctor of Economic Sciences. Associate Professor.

©Editorial office: Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Tel: +994 50 226 70 12

+994 55 241 70 12

+995 59 312 89 96

Website: www.gulustan-bssjar.com

E-mail: engineer_namik@mail.ru , gulustanbssjar@gmail.com

©Typography: AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Representation of Azerbaijan International Diaspora Centre in Georgia was registered by Public register of Georgia, on 28/05/2013, R/C 434161097. <http://public.reestri.gov.ge>

Reproduction of any publishing of The Caucasus permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

TABLE OF CONTENTS

Татьяна Скрыбина	
ПОРТФОЛІО СТУДЕНТА-ІСТОРИКА ПО ДИСЦИПЛІНЕ «ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ»	03
Вікторія Антоненко	
ПОДАТКОВІ ДОХОДИ В БЮДЖЕТАХ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ 1920-х рр.	07
Олександр Маєвський	
КАРИКАТУРНА І ПЛАКАТНА ГРАФІКА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ГРАФІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	13
Daniel Katambo, Moses Obimbo, Tom Olewe, Dismus Ongore	
FACTORS INFLUENCING THE USE OF EVIDENCE BASED CLINICAL GUIDELINES AMONGST HEALTH WORKERS IN MANAGEMENT OF MALARIA IN PREGNANCY; A STUDY AT A KENYAN LEVEL V HOSPITAL	19
Natali B. Kurshakova, Natali S. Kurshakova, Grigoriy Levkin	
METHODS AND INSTRUMENTS OF DISTRIBUTION CHANNEL MEMBERS' LOYALTY FORMATION	21
Tariyel Öməröv	
KÖKLÜK XƏSTƏLIYI (OBEZITƏ) NƏDIR	26
Роман Бей	
СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ДУМКИ З МЕХАНІЗАЦІЇ ТВАРИННИЦТВА	32
Исаев Намиг, Махмудова Севиндж	
ТЕХНИКА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ, ПОЛИТИКА КОМПАНИИ В ПОДДЕРЖКЕ В ОБЛАСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	37

ПОРТФОЛИО СТУДЕНТА-ИСТОРИКА ПО ДИСЦИПЛИНЕ «ИСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ»

Скрябина Татьяна Олеговна

Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования «Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского», Евпаторийский институт социальных наук (филиал), кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры истории и правоведения (Крым)
e-mail: tartanen@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

В статье приводится определение понятия «портфолио», рассматривается его структура и особенности, даны рекомендации по сопровождению студентов, в ходе изучения дисциплины «История культуры». Отмечено, что механизм оценки «портфолио процесс» осуществляется по заданным критериям, в соответствии с отдельными частями, выполнением обязательных рубрик, оцениваются все рубрики, общая оценка выводится как среднее арифметическое; оценивается не только сам портфолио, но и качество его презентации.

Ключевые слова: портфолио, образование, студент, культура, подход, обучение, результат, критерий, оценка, преподаватель.

РЕЗЮМЕ

У статті наводиться визначення поняття «портфоліо», розглядається його структура та особливості, даються рекомендації щодо супроводу студентів, в ході вивчення дисципліни «Історія культури». Відзначено, що механізм оцінки «портфоліо процес» здійснюється за заданими критеріями, відповідно до окремими частинами, виконанням обов'язкових рубрик, оцінюються всі рубрики, загальна оцінка виводиться як середнє арифметичне; оцінюється не тільки сам портфоліо, але і якість його презентації.

Ключові слова: портфоліо, освіта студент, культура, підхід, навчання, результат, критерій, оцінка, викладач.

ABSTRACT

The article provides a definition of "portfolio", considered its structure and features, makes recommendations on support students in the study subjects' history of culture. "It is noted that the mechanism of evaluation "process portfolio" is carried out according to the set criteria, according to the individual parts, the implementation of the mandatory headings evaluated all headings, overall output as the arithmetic mean; evaluated not only the portfolio, but the quality of its presentation.

Keywords: portfolio, student education, culture, approach, training, result, test, evaluation, teacher.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

На современном этапе развития исторического образования процесс обучения студентов должен быть более индивидуализированным, дифференцированным и ориентированным на создание условий выбора для удовлетворения образовательных потребностей. Основная цель создания «портфолио» накопить, сохранить и документально подтвердить собственные достижения в процессе изучения дисциплины «История культуры». «Портфолио» – это комплект документов, подтверждающих индивидуальные оценочные достижения студента по различным направлениям деятельности, учебной, исследовательской, творческой и т.д. Портфолио, определяет профессиональный рост студента-историка и может использоваться в качестве дополнительной информации в практической деятельности, в ходе прохождения профессионально-профилированной практики на 3 курсе обучения.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Структура культуры является достаточно сложным и многогранным явлением. Все составляющие ее элементы взаимодействуют между собой, образуя единую систему культуры. В широком понимании культура – это искусственное явление, созданное человеком. Именно через культуру познается человек как общественное существо и социально-деятельная личность, реализуется «Я»-концепция личности. Поступательное развитие человечества требует, с одной стороны, глубокого освоения культурного наследия, расширения обмена большими культурными ценностями между народами, а с другой – умения выйти за рамки привычных, поддерживаемых консервативной силой традиции, но уже устаревших представлений. В решении этих проблем заметную роль играет знание и адекватное современности понимание истории мировой и национальной культуры [3, с. 64].

Дисциплина «История культуры» является дисциплиной профиля вариативной части Федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по направлению подготовки 43.03.01 История, профиль подготовки «Историческое краеведение». Цель освоения дисциплины – формирование у студентов систематизированных знаний основ истории культуры

как базы для развития профессиональных и специальных компетенций. Дисциплина читается на 2 и 3 семестре обучения.

Основными задачами по самостоятельной работе студентов являются: освоение студентами комплекса знаний о содержании и структуре курса «История культуры»; ознакомление с новыми подходами в оценке особенностей развития культуры человеческого общества, новых аспектов и тенденций ее изучения; выработка умения анализировать, определить оптимальные пути и средства развития культуры, эффективно влиять на это развитие; привлечение внимания студентов к оценочной и информационной функций знания истории отечественной и зарубежной культуры; формирование широкого общекультурного гуманистического мировоззрения, высокого уровня культуры личности, высоких нравственных качеств гражданина РФ.

Существует множество видов портфолио, среди них: Портфолио-показательный, портфолио документации, портфолио процесс, портфолио оценочный, портфолио отзывов, портфолио достижений, On-line-портфолио и т.д. [4, с. 104]. Таким образом, исходя из анализа каждый вид портфолио, отражает учебную, общественную деятельность и интеллектуальную сферу студента.

Портфолио представляет собой рабочую файловую папку, которая содержит многообразную информацию, и демонстрирует приобретенный опыт и достижения студента. Главная цель «портфолио» – выполнять роль индивидуальной накопительной оценки и представить отчет по процессу обучения студента, увидеть картину значимых результатов в целом, обеспечить отслеживание индивидуального прогресса студента в его профессиональной деятельности, продемонстрировать его способности практически применить приобретенные знания и умения [3].

В ходе изучения дисциплины «История культуры» мы используем в самостоятельной работе студентов видовую папку «портфолио-процесс», которая будет отражать весь тематический цикл предмета.

Индивидуальные задания являются одной из форм организации самостоятельной работы студентов в высшей школе, которая имеет целью углубление, обобщение и закрепление знаний, которые студенты получают в процессе обучения, а также применение этих знаний на практике [2]. К индивидуальным заданиям относятся такие виды работ, которые студенты выбирают самостоятельно по согласованию с преподавателем. Портфолио заполняется студентом самостоятельно.

Структура «портфолио процесс» по дисциплине «История культуры» составлена в соответствии с его назначением и задачами и включает 3 раздела, указанных в содержании рабочей программы.

Структура (рубрики) для выполнения студентами состоит из 4 разделов по каждому блоку: «История мировой культуры», «История отечественной культуры». Каждый раздел должен четко структурироваться согласно предложенной схеме: разделы (рубрики): 1. Портрет художника. 2. Художественные стили, их характеристика. 3. Словарь. 4. Критерии и оценка деятельности выдающихся деятелей культуры.

Рассмотрим каждый из разделов.

1. В разделе «Портрет художника (скульптора, архитектора)» студент представляет творческую деятельность, взгляды художника, репродукции картин, портреты, фотографии, журналы, периодику, творческие рубрики (на выбор). При характеристике творческой деятельности художника необходимо формулировать свои собственные оценочные выводы, подобрать ряд работ автора, которые наиболее полно раскрывают жанровые особенности его творчества. Общий объем раздела может составлять от 2 до 3 страниц.

2. В разделе «Художественные стили, их характеристика» дается краткая характеристика стиля, выделяются существенные признаки не менее 10.

3. В разделе «Словарь» студент на собственный выбор раскрывает значение культурологических терминов курса, минимальное количество которых составляет не менее 20.

4. В разделе «Критерии и оценка деятельности выдающихся деятелей культуры» студент оформляет таблицу, в которой подает соответствующие рубрики, где раскрывает значение деятельности выдающихся деятелей культуры для современности.

Таким образом, видовая папка «портфолио процесс», является формой оценивания образовательных результатов, достигнутых студентом в ходе учебной, исследовательской, социально-значимой, творческой деятельности. Она является современной эффективной формой оценивания результатов образовательной деятельности и способствует: мотивации к образовательным достижениям; приобретению опыта к деловой конкуренции; обоснованной реализации самообразования для развития профессиональных компетенций; выработке умения объективно оценивать уровень сформированности своих профессиональных компетенций; повышению конкурентоспособности будущего специалиста.

Для того, чтобы наиболее эффективно способствовать развитию профессиональных навыков и умений студентов-историков, преподаватель должен тщательно подбирать критерии оценки «портфолио процесс», и представить эти критерии студентам еще до начала их работы над своим портфолио. Материал «портфолио процесс» собирается в течение всего периода изучения курса «История культуры». Каждый элемент «портфолио процесс» желательно датировать, чтобы можно было проследить динамику роста студента.

Механизм оценки «портфолио процесс» осуществляется по заданным критериям, в соответствии с отдельными частями, выполнением обязательных рубрик, оцениваются все рубрики, общая оценка выводится как среднее арифметическое; оценивается не только сам портфолио, но и качество его

презентации.

ВЫВОДЫ

Таким образом, «портфолио-процесс» позволяет преподавателю индивидуально подходить к каждому студенту; раскрывать уникальные способности воспитанников, предоставляет основу для последующего анализа и планирования, дает возможность самим студентам стать активными участниками процесса обучения, позволяя оценить более сложные и важные аспекты культуры, стимулирует студентов-историков в получении дополнительного образования, участия в конкурсах и др.

Технология «портфолио процесс» является современной эффективной формой групповой деятельности: позволяет объективно оценить достижения студентов-историков, упрощает контроль над процессом обучения, привносит дух соревновательности, позволяет анализировать успешность процесса обучения и планировать возможные направления его совершенствования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вяземский, Е. Е. Теория и методика преподавания истории / Е. Е. Вяземский. – М. : Владос, 2003. – 384 с.
2. Ефремов, О.Ю. Педагогика / О.Ю. Ефремов. – СПб.: Питер, 2010. – 352 с.
3. Крон Р.В. Подходы к формированию объективных данных электронного портфолио обучающегося / Крон Р.В., Долгих Е.В. // Высшее образование в России. – 2015. – №7. – С. 109–112.
4. Федосова Р.Н. Инновационная культура : современная парадигма / Р.Н. Федосова, А.В. Барашева, Н.Л. Борщева // Инновации в образовании. – 2015. – №8. – С.63–74.

ПОДАТКОВІ ДОХОДИ В БЮДЖЕТАХ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ 1920-х рр.

Антоненко Вікторія Володимирівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант кафедри давньої та нової історії
України (Україна)
e-mail: victoria_antonenko@i.ua

РЕЗЮМЕ

У статті на основі архівних документів, статистичних відомостей і матеріалів фінансово-економічних періодичних видань простежуються зміни, що відбулися в податковій політиці радянської влади з переходом від епохи "воєнного комунізму" до НЕПу. Досліджується система державних та місцевих податків і зборів, які стягувалися з жителів українських міст упродовж 20-х рр. ХХ ст., з'ясовуються джерела податкових доходів міських фінансів. Акцентується увага на нормативно-правових актах, які регулювали надходження коштів з податків до бюджетів міст. Окреслюються загальні проблеми, що ускладнювали процес оподаткування українського населення на початку нової економічної політики. Розкривається значення прибутків податкового характеру для наповнення доходної частини бюджетів губернських, окружних та інших міст Української СРР у 1921-1929 рр.

Ключові слова: НЕП; державні податки; місцеві податки і збори; місцеві фінанси; міські бюджети УСРР.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе архивных документов, статистических сведений и материалов финансово-экономических периодических изданий прослеживаются изменения, произошедшие в налоговой политике советской власти с переходом от эпохи "военного коммунизма" к НЭПу. Исследуется система государственных и местных налогов и сборов, которые взимались с жителей украинских городов на протяжении 20-х гг. XX в., выясняются источники налоговых доходов городских финансов. Акцентируется внимание на нормативно-правовых актах, регулировавших поступление средств от налогов в бюджеты городов. Определяются общие проблемы, усложнявшие процесс налогообложения украинского населения в начале новой экономической политики. Раскрывается значение поступлений налогового характера для наполнения доходной части бюджетов губернских, окружных и других городов Украинской ССР в 1921-1929 гг.

Ключевые слова: НЭП; государственные налоги; местные налоги и сборы; местные финансы; городские бюджеты УССР.

ABSTRACT

The changes that had taken place in the tax policy of the Soviet power connected with the transition from the epoch of the 'war communism' to the NEP are traced in the article on the basis of the archival documents, statistical information and the materials of the financial and economical periodicals. The system of state and local taxes and fees which had been collecting from the residents of Ukrainian cities during 1920's is researched. The sources of the tax incomes of the cities' finances are found out. Attention is focused on the normative legal acts which had regulated revenues from taxes to the budgets of the cities. The general problems that had complicated the process of taxation of Ukrainian population at the beginning of the new economic policy are outlined. The value of tax nature incomes for the fulfillment of budget revenues of the provincial, district and other cities is revealed.

Key words: NEP; state taxes; local taxes and fees; local finances; cities' budgets of the USSR.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із пріоритетних напрямків діяльності радянської влади в умовах нової економічної політики було "оздоровлення" фінансового господарства. Це завдання потребувало від державно-партійного керівництва республіки комплексного підходу, тому на початку 1920-х рр. поряд із впорядкуванням справ у бюджетній, банківській, кредитній галузях, проведенням грошової реформи відбувалося також становлення податкової системи Української СРР. Державні та місцеві податки стали невід'ємним джерелом прибуткових надходжень до бюджетів всіх рівнів: республіканського, губернських, окружних, міських, районних, сільських. Однак значення податкових доходів у кошторисах різних бюджетних одиниць УСРР не було тотожним. Метою цієї публікації є дослідження історії податків, які стягувалися з міського населення, та з'ясування їх ролі у процесі формування бюджетів українських міст упродовж 20-х рр. ХХ ст.

Податкова політика радянської влади в Українській СРР доби нової економічної політики вже неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень. У сучасній українській історіографії вивченню цієї теми частково чи повністю присвятили свої праці О. Бут [1], Ю. Волосник [2], П. Гай-Нижник [3], Т. Оніпко [4], К. Нікітенко [5], О. Піріг [6], І. Ткаченко [7], О. Чеберяко [8], С. Черніченко [9] тощо. Та, незважаючи на високий науковий інтерес до окресленої проблеми, не всі її аспекти достатньо вивчені українськими істориками, зокрема, жоден із дослідників спеціально не акцентував уваги на процесі оподаткування міських жителів УСРР у 1920-ті рр. та значенні податкових доходів для наповнення міських бюджетів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Утвердження радянської влади в Україні впродовж 1917–1921 рр. супроводжувалося планомірною ліквідацією всіх залишків попереднього (дореволюційного) економічного устрою, в тому числі й грошових податків. Запроваджені їм на зміну натуральні податки й трудові повинності, а також поширена практика конфіскацій та контрибуцій не давали достатньо коштів для задоволення державних потреб, тому для покриття бюджетного дефіциту активно використовувалася грошова емісія, що вкрай негативно позначалося на функціонуванні всієї фінансової системи [10, с. 39-40].

Необхідність забезпечувати надходження до державного та місцевих бюджетів зумовила різку зміну податкової політики радянської влади з переходом до нової економічної політики. Так, початок 1920-х рр. ознаменувався відновленням грошових податків, які поділялися на прямі (безпосередні), непрямі (посередні) та мита [11, с. 9].

Основними державними прямими податками, які стягувалися безпосередньо з міського населення УСРР у 1920-х рр., були промисловий, прибутковий і гербовий [12, с. 20].

Запровадження першого за доби НЕПу грошового податку відбулося 26 серпня 1921 р. з ухваленням ВУЦВК “Положення про промисловий податок” [13, с. 66]. Він складався з двох частин: патентного та зрівняльного. Патентний збір був фактично платою за право провадити торгівлю чи займатися промислом. Його ставки коливалися залежно від рівня соціально-економічного розвитку місцевості (у містах Харкові, Києві, Одесі були вищі), характеру і розміру конкретного підприємства (наявності механічного двигуна на виробництві, кількості найманих працівників, величини товарних партій тощо). Зрівняльний збір обраховувався в залежності від суми обороту певного підприємства за минулий рік і становив у середньому для закладів оптової торгівлі 1%, для роздрібною торгівлі – 1,5% та для промислових підприємств 1,25% [11, с. 31].

Прибутковий податок на території УСРР запроваджувався постановою ВУЦВК “Про державний прибутково-майновий податок” від 3 січня 1923 р. [14, с. 140-142]. Його розміри встановлювалися залежно від величини річного доходу та соціальної групи, до якої належав конкретний платник. Відповідно до “Положення про державний прибутковий податок” від 24 вересня 1926 р. запроваджувалася система оподаткування, заснована на наступних “розкладах” (табл. 1).

Таблиця 1

Ставки прибуткового податку станом на 1926 р.

Дохід крб./рік	Розклад № 1		Розклад № 2		Розклад № 3	
	Ставка податку, крб.	Ставка, %	Ставка податку, крб.	Ставка, %	Ставка податку, крб.	Ставка, %
1 200	9	0,75	32	2,67	40	3,33
1 800	18	1,00	65	3,61	82	4,56
2 400	30	1,25	113	4,71	136	5,67
5 000	110	2,20	456	9,12	538	10,76
10 000	700	7,00	1 486	14,86	1 860	18,60

Розклад № 1 використовувався для оподаткування доходів найманих робітників і службовців, № 2 – працівників, які працюють не за наймом (ремісників, торгових агентів, представників вільних професій, духовенства), № 3 – “нетрудових елементів” (власників торговельних і промислових підприємств, лихварів тощо) [12, с. 22-23].

З 1 квітня 1922 р. в УСРР був уведений гербовий збір [13, с. 77]. Ним оподатковувалися документи: різного роду заяви в урядові установи, договори щодо купівлі-продажу та постачання товарів, угоди оренди тощо [12, с. 24].

Паралельно з державними прямими функціонувала також низка непрямих податків – акцизів, які сплачувалися з предметів широкого вжитку [15, с. 7-11]. Їх запровадження на території УСРР відбувалося поступово упродовж першого півріччя 1922 р.: акциз на вино був уведений з 1 січня, на тютюнові вироби та сірники – з 1 лютого, на сіль – з 1 березня, на пиво, мед, квас, мінеральні води – з 20 березня, на нафтові продукти – з 25 березня, на етиловий спирт – з 29 березня, на свічки – з 8 травня, на цукор – з 15 травня, на каву, чай та їх сурогати – з 17 травня тощо [16, с. 8].

Адміністрування державних податків належало до прерогативи Податкового управління Уповнаркомфіну РСФРР при РНК УСРР (з 1923 р. – НКФ УСРР) та його місцевих відомств у складі губернських і окружних фінансових відділів. Всі доходи від реалізації цих податків повністю спрямовувалися до прибуткової частини державного (республіканського) бюджету. Однак, розуміючи потреби місцевих бюджетів, на які перекладалися значні видатки як економічного, так і соціально-культурного характеру, що раніше перебували на держбюджеті [17, арт. 36], радянське керівництво завбачливо визначило для них власні джерела податкових надходжень: 1) відрахування та надбавки від державних податків, 2) місцеві податки і збори. Так, постановою ВУЦВК “Про місцеві грошові засоби” від 18 січня 1922 р. на користь місцевих бюджетів на 1922 р. було встановлено відрахування у розмірі 25% та

надбавку не більше 100% до промислового податку. Окрім цього, в населених пунктах міського типу дозволили запроваджувати низку місцевих податків: з будинків, якими користуються приватні особи; з приватних осіб, установ, підприємств і володінь, які мають особливу вигоду з публічних підприємств довготермінового значення; за право пересувної торгівлі; із закладів для вживання страв і напоїв та їх відвідувачів; з вантажів, які привозять і вивозять залізницями і водними шляхами; з худоби і домашніх тварин; з коней; із самокатів, самоходів, яхт, моторних човнів приватних осіб і установ; з промислових садів і городів; за користування громадськими вагами; нотаріальний – за засвідчення угод, договорів тощо; реєстраційний; з публічних видовищ і розваг та ін. [17, арт. 37].

На початку 1920-х рр. розміри відрахувань і надбавок до держподатків, так як і перелік та ставки місцевих податків і зборів неодноразово переглядалися й були уніфіковані тільки з ухваленням 12 листопада 1923 р. “Тимчасового положення про місцеві фінанси”. Згідно з документом, для наповнення бюджетів міст було встановлено 50% відрахувань від промислового податку, а також надбавки: від 100 до 300% (залежно від категорії закладів) до патентного збору, від 100 до 200% – до зрівняльного збору, не більше 25% – до прибуткового податку, не більше 100% – до судового мита та не більше 100% – до нотаріальних зборів. Документ зафіксував також 17 місцевих податків і зборів, які мали право запроваджувати в міських селищах, та їхні максимальні ставки, надавши місцевій владі приймати рішення про доцільність стягнення кожного конкретного податку та його розмір (у межах чинного законодавства) [18]. Нове “Положення про місцеві фінанси УСРР”, затверджене 23 листопада 1926 р., встановлювало для міських бюджетів 100% відрахувань від нотаріальних зборів, залишаючи чинними попередні надбавки до держподатків. Окрім цього, в ньому було переглянуто перелік місцевих податків і зборів. Деякі з них скасовувалися, натомість вводилися нові: цільовий житловий податок, оплата за послуги РАГСу, збір із відвідувачів казино, лото та інших ігрових і більярдних закладів [19, с. 131-132].

Впровадження нової системи податків у першій половині 20-х рр. ХХ ст. в Українській СРР ускладнювалося низкою чинників. У першу чергу це було пов’язано з нестачею кваліфікованих фахівців. Увесь податковий апарат, ліквідований у роки “воєнного комунізму”, необхідно було формувати з нуля. На 1 жовтня 1922 р. все населення УСРР, яке підлягало оподаткуванню, обслуговувало лише 253 фінінспектора, 621 фінагента і 231 співробітника канцелярій фінінспекторів [13, с. 9], що було абсолютно недостатньо для нормальної організації податкової справи. Важливим напрямком роботи радянської влади в цей час була також “популяризація” податків серед населення, що було продиктовано широкою практикою ухиляння від їх сплати [20, с. 10-11; 21, с. 81]. Певну дезорієнтацію в роботу фіскального відомства вносила відсутність стабільної одиниці вартісного виміру податків [13, с. 65], до кінця неоформлене податкове законодавство, що часто зазнавало змін, та система затвердження податкових декретів РСФРР законодавчими органами УСРР, що унеможливило виконання вимог центральної радянської влади щодо термінів уведення того чи іншого податку [22, арк. 4]. Однак, найсерйознішою проблемою для податкової системи стало функціонування незаконних податків – понад 150 по УСРР станом на червень 1922 р. Серед них, наприклад: збір за отримання права будівництва чи ремонту будівель (у Волинській губернії), податок з усіх жителів міста – не членів профспілок (у Полтавській губернії), збір на утримання театрів, податок на музичні інструменти (у Київській губернії) тощо [23, с. 8-9]. Численні розпорядження НКФ УСРР щодо ліквідації незаконних зборів часто просто ігнорувалися місцевою владою [24, арк. 122; 25, арк. 48; 26, с. 9; 27, с. 15; 28, с. 51], що зумовило введення обов’язкового прокурорського нагляду за податковою сферою загалом.

Попри всі труднощі, пов’язані зі зміною податкової політики з переходом до НЕПу, податкові доходи стали невід’ємною складовою прибуткової частини міських бюджетів Української СРР, які вперше були виділені зі складу губернських фінансів у 1923/1924 р. Передусім, це стосувалося міст зі статусом губернського центру, яких на той час нараховувалося 9 (табл. 2) [29, с. 34].

Таблиця 2

Податкові доходи губернських міст УСРР у 1923/1924 р.

	Відрахування від держав. податків і прибутків	Надбавки до держав. податків	Місцеві податки і збори	Всього прибутків у бюджеті
Житомир	38 235	165 044	59 430	1003 500
Бахмут	269	353 767	68 210	970 383
Катеринослав	7	568 766	188 915	4646 651
Київ	602 060	3357 137	753 139	19667 550
Одеса	319 566	2004 925	646 129	11598 456
Вінниця	56 418	219 740	37 209	681 273
Полтава	71 964	373 433	102 120	1291 531
Харків	12	-	851 384	15544 705
Чернігів	61 662	129 250	26 842	566 996
Всього	1150 193	7172 062	2733 378	55971 045

Досвід 1923/1924 р. показав, що домінуючим джерелом податкових надходжень до бюджетів губернських міст були надбавки до державних податків, які загалом становили 12,8%. Найбільше значення вони відігравали в кошторисах Києва та Одеси, найменше – Чернігова, і взагалі були відсутні у бюджеті Харкова. На другому місці в бюджетах губцентрів (за винятком Чернігова і Вінниці) були доходи від місцевих податків і зборів (4,9%), на третьому – відрахування від державних податків і прибутків (2%).

У 1923/1924 р. у всіх губерніях, окрім Волинської, були виокремлені також бюджети окружних міст. Без врахування 9 міст, які мали подвійний адміністративний статус, власні кошториси сформували 42 окрцентри Української СРР (табл. 3) [29, с. 34].

Таблиця 3

Податкові доходи окружних міст УСРР у 1923-1924 р.

Губернії УСРР (у дужках – кількість окоужних міст)	Відрахування від державних податків і прибутків	Надбавки до держав. податків	Місцеві податки і збори	Всього прибутків у бюджеті
Донецька (6)	4 480	789 836	351 724	2942 750
Катеринославська (6)	65 233	187 410	154 674	1864 448
Київська (6)	136 647	674 596	127 556	1746 996
Одеська (5)	493 674	1094 394	440 678	5307 167
Подільська (5)	56 287	222 411	61 332	594 472
Полтавська (6)	725	31 565	220 379	1974 064
Харківська (4)	31	3 633	91 256	836 847
Чернігівська (4)	60 228	219 110	40 607	586 501
Всього (42)	817 305	3222 955	1488 206	15853 245

У відсотковому відношенні податкові доходи в бюджетах окружних міст переважали відповідні показники губцентрів: надбавки до державних податків становили 20,3%, місцеві податки і збори – 9,4%, відрахування від держподатків і прибутків – 5,2% від загальних прибутків. Найбільше коштів податкового характеру акумулювали в своїх бюджетах окрімста Одеської губернії, найменше – Харківської.

1924/1925 бюджетний рік приніс деяке зменшення податкових прибутків у міських фінансах УСРР. Якщо у бюджетах губернських міст скоротилися лише надходження від надбавок до держподатків, то в окружних містах – доходи з усіх трьох податкових джерел (табл. 4) [30, с. 60-61].

Таблиця 4

Податкові надходження до бюджетів губернських і окружних міст УСРР у 1924-1925 р.

		Відрахування від держав. податків і прибутків	Надбавки до держав. податків	Місцеві податки і збори	Всього прибутків у бюджеті
Губернські міста	крб.	1173 600	2932 765	3119 264	63913 631
	%	1,8	4,6	4,9	100
Окоужні міста	крб.	33 306	873 742	1216 796	16114 649
	%	0,2	5,4	7,6	100

Разом з цим, аналіз податкових доходів 1924/1925 р. дає можливість простежити зростання ролі місцевих податків і зборів: їх надходження у бюджетах губернських і окружних міст УСРР починають домінувати над прибутками від відрахувань і надбавок від державних податків.

Упродовж 1925-1929 рр. податкові прибутки міських бюджетів УСРР продовжували поступово зростати: від 7,4 до 31,3 млн. крб. – у кошторисах окружних центрів та 1,2 до 5,0 млн. крб. – інших міст (табл. 5) [31, с. 138, 143; 32, с. 344].

Однак, у відсотковому співвідношенні в бюджетах окружних міст вони займали значно меншу частину, ніж у першій половині 1920-х рр. Це було результатом цілеспрямованої політики радянської влади, яка наполягала на тому, що основним джерелом наповнення місцевих бюджетів мають бути доходи неподаткового характеру: від комунальних підприємств, міського майна, місцевої промисловості тощо [33, с. 59; 34, с. 38-42; 35, с. 22-23]. З розвитком, головним чином, комунального сектору міської економіки й пов'язано скорочення частки податкових і збільшення частки неподаткових доходів у бюджетах українських міст доби НЕПу.

Таблиця 5

Частка податкових прибутків у міських бюджетах УСРР у 1925-1929 рр.

		1925/ 1926 р.	1926/ 1927 р.	1927/ 1928 р.	1928/ 1929 р. (призначено)
Бюджети околичних міст	тис. крб.	7 433	17 742	22 243	31 331
	% до всього бюджету	5,7	10,9	12,4	14,9
Бюджети інших міст	тис. крб.	1 267	2 555	3 877	5 031
	% до всього бюджету	14,1	21,5	26,3	32,3

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначимо, що податкова політика радянської влади на початку 1920-х рр. зазнала вагомих змін, пов'язаних із поверненням до системи грошових податків. Їх запровадження стало можливим лише з реалізацією нової економічної політики, яка сприяла частковому відновленню ринкових відносин в Українській СРР. За цей період були введені низка державних прямих і непрямих податків. Мешканці українських міст сплачували, головним чином, промисловий, прибутковий, гербовий податки і чимало акцизних зборів. Однак, доходи від них спрямовувалися до державного (республіканського) бюджету. Виокремлення місцевих фінансів, а серед них – і міських бюджетів, передача на їх утримання великої кількості колишніх державних видатків актуалізувало проблему пошуку джерел наповнення низових бюджетів. З цією метою встановлювалися відрахування та надбавки від державних податків, а також система місцевих податків і зборів. Податкові надходження до міських бюджетів УСРР упродовж 20-х рр. XX ст. поступово зростали: від 16,6 млн. крб. у 1923-1924 р. до 26,1 млн. крб. у 1927-1928 р. Попри це, їх місце серед прибутків українських міст ніколи не було домінуючим.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бут О.М. Недержавний сектор промисловості України в умовах нової економічної політики (1921–1928 рр.): монографія / О.М. Бут. – Донецьк: Юго-Восток, 2008. – 355 с.
2. Волосник Ю.П. Зародження нової буржуазії та розвиток приватнопідприємницької діяльності в Україні в 1920-ті – на початку 30-х рр.: Автореф. дис... д-ра іст. наук / Ю.П. Волосник; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004. – 30 с.
3. Гай-Нижник П.П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР. Української держави, УСРР (1917–1930 рр.) / П.П. Гай-Нижник. – К., 2006. – 303 с.
4. Оніпко Т.В. Податкова політика держави щодо споживчої кооперації України в період нової економічної політики / Т.В. Оніпко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2009. – Вип. XXVII. – С. 165-169.
5. Нікітенко К.В. Недержавний сектор промисловості України в умовах нової економічної політики (1921–1928 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук / К.В. Нікітенко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 20 с.
6. Пиріг О.А. Ринкові відносини періоду непу в Україні: історичний аспект: Автореф. дис... д-ра іст. наук / О.А. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2002. – 40 с.
7. Ткаченко І.В. Система оподаткування приватної промисловості у роки нової економічної політики (1921–1928 рр.) / І.В. Ткаченко // Ефективна економіка. – 2011. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/5691>.
8. Чеберяко О.В. Бюджетна система в УСРР 1920-х рр.: організаційно-правові та соціально-економічні основи функціонування / О.В. Чеберяко. – К.: Нілан-ЛТД, 2012. – 438 с.
9. Черніченко С.А. Діяльність державних органів України з регулювання приватних промислових підприємств у перші роки НЕПу (1921–1924 рр.) / С.А. Черніченко // Проблеми теорії й історії держави і права. – 2012. – Вип. 118. – С. 30-39.
10. Точильников Г. Денежное обращение (1917 – 1927 гг.) / Г. Точильников // Финансовая политика советской власти за 10 лет : Сборник статей. – М., Л. : Московский рабочий, 1928. – С. 35-47.
11. Податкова політика радянської влади. – Х.: НКФ УСРР, 1928. – 44 с.
12. Лифшиц М. Налоговая политика советской власти за 10 лет / М. Лифшиц // Финансовая политика советской власти за 10 лет: Сб. статей. – М., Л. : Московский рабочий, 1928. – С. 15-34.
13. Финансы Украины. Обзор деятельности НКФ в связи с общим состоянием народного хозяйства УССР / Под ред. А.Л. Гринштейна. – Х. : НКФ УССР, 1924. – 144 с.
14. Постановление ВУЦИК от 3 января 1923 г. "О государственном подоходно-поимущественном налоге" // Финансовый вестник. – 1923. – № 1. – С. 140-142.
15. Сырнев И.Н. О налогах с городского населения / И.Н. Сырнев. – М. : Финансово-экономическое бюро НКФ, 1922. – 16 с.
16. Ф.Н. К вопросу о влиянии современной налоговой системы на торговлю и промышленность / Н.Ф. //

- Финансовый вестник. – 1922. – № 3-4. – С. 7-21.
17. Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1922-1923 рр. – Х.: Літодрукарня “Книгоспілки”, 1922. – 1147 с.
  18. Постановление ЦИК СССР от 12 ноября 1923 г. “Временное положение о местных финансах”. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1857.htm.
  19. Устава про місцеві фінанси УСРР від 23 листопада 1926 р. // Систематичний збірник чинних законів УСРР. Т. V. Фінансові закони, чинні на 1 вересня 1929 р. – Х.: Юридичне видавництво НКЮ УСРР, 1929. – С. 85-154.
  20. Циркуляр УпНКФ № 06/4694 “Популяризация налогов” // Финансовый бюллетень. – 1923. – № 1. – С. 10-11.
  21. Налоговое дело на Украине // Финансовый вестник. – 1922. – № 7-8. – С. 79-81.
  22. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1724. – Арк. 3-5.
  23. Н.Т. Незаконные местные налоги и сборы / Т.Н. // Финансовый вестник. – 1923. – № 2. – С. 8-9.
  24. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 30. Оп. 1. Спр. 290. – Арк. 122.
  25. ЦДАВО України. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 715. – Арк. 48.
  26. Циркуляр УпНКФ от 22 февраля 1923 г. “Местное налоговотворчество” // Финансовый бюллетень – 1923. – № 1. – С. 9.
  27. Циркуляр УпНКФ от 27 июля 1923 г. “О ликвидации незаконных местных сборов” // Финансовый бюллетень – 1923. – № 21-22. – С. 15.
  28. Циркуляр НКФ от 11 марта 1924 г. “О принятии мер к недопущению незаконных налогов и сборов” // Финансовый бюллетень. – 1924. – № 18. – С. 51.
  29. Статистика України. Серія VI. Статистика фінансів. Т. II. Вип. 3. № 72. – Х.: ЦСУ УСРР, 1925. – XX+192 с.
  30. Мышкис В.С. Местный бюджет Украины / В.С. Мышкис. – Х.: ЦСУ УССР, 1925. – 117 с.
  31. Міські селища УСРР. Збірник статистично-економічних відомостей. – Х.: ЦСУ УСРР, 1929. – 184 с.
  32. Україна. Статистичний щорічник. 1929 / За ред. М.О. Авдієнка, І.В. Ярового. – Х.: ЦСУ УСРР, 1929. – 436 с.
  33. Циркуляр УпНКФ от 4 июня 1923 г. “Об использовании всех доходов неналогового характера” // Финансовый бюллетень. – 1923. – № 18. – С. 59.
  34. Циркуляр НКФ от 19 октября 1923 г. “О необходимости строжайшей экономии и усилении неналоговых поступлений” // Финансовый бюллетень. – 1923. – № 33. – С. 38-42.
  35. Циркуляр НКФ от 18 февраля 1924 г. “О выявлении и развитии неналоговых доходов” // Финансовый бюллетень. – 1924. – № 15. – С. 22-23.

КАРИКАТУРНА І ПЛАКАТНА ГРАФІКА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ГРАФІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Маєвський Олександр Олегович
Національна Академія Наук України, відділ історії України періоду Другої світової війни НАНУ, аспірант
(Україна)
e-mail: alexandermaievskyi@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Проаналізовано схеми сприйняття та механізми впливу плакатної графіки на адресантів. Визначено основні особливості карикатурного та плакатного мистецтва, які впливають на реципієнта. Репрезентовані графічні агітаційно-пропагандистської кампанії СРСР та Німеччини в роки Другої світової війни.

Ключові слова: плакат, карикатура, креолізований текст, реципієнт, сприйняття, не сприйняття, маніпуляція, свідомість, пропаганда, агітація.

РЕЗЮМЕ

Проанализированы схемы восприятия и механизмы влияния плакатной графики на адресатов. Определены основные особенности карикатурного и плакатного искусства, которые влияют на реципиента. Представлены графические агитационно-пропагандистской кампании СССР и Германии в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: плакат, карикатура, креолізований текст, реципиент, восприятие, неприятие, манипуляция, сознание, пропаганда, агитация.

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of the analysis of the schemes of perception and the mechanisms of influence on poster graphics destinations. The main features of caricature and poster art, which affect the recipient. Presented graphic advocacy campaign of the Soviet Union and Germany in World War II.

Keywords: posters, cartoons, creolized text recipient, perception, rejection, manipulation of consciousness, propaganda and agitation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність розгляду питання ефективності графічної пропаганди в роки Другої світової війни обумовлена, поряд з науковою актуальністю, назрілими проблемами сучасності. Зокрема, сформовані архетипи сприйняття в роки війни, знаходять своє відображення у інформаційно-психологічних операціях сьогодення. Це визначає потребу у вивченні феномену політичних плаката і карикатури. Відтак вагомості набуває історичне осмислення та ретроспективне моделювання механізмів формування інформаційного простору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Якщо розглядати політичні плакат і карикатуру в контексті ідеологічного інструмента, вирішального значення набуває ступінь впливу на масову та індивідуальну свідомість.

«Споживання» й результативність дії візуального інформаційного продукту визначалися тим, настільки представники різних верств суспільства могли його «прочитати», сприйняти. У зв'язку з цим особлива увага у ранній радянській критиці приділяється функціональній стороні плаката, його здатності бути зрозумілим, подобатися широкому глядачеві і впливати на народні маси. Саме цей критерій кладеться в основу схвалення чи несхвалення формальних пошуків художників-плакатистів» [1, с. 85]. Як складний синтетичний феномен політичний плакат і карикатура передбачають інтелектуальну процедуру розуміння, що трактується як когнітивна діяльність, внаслідок якої встановлюється сенс певного об'єкта [2, с. 124].

Розуміння передбачає інтерпретацію нового досвіду чи інформації (Дайк 1985, Водак 1997). Т.А. ван Дейк та В. Кінч наголошують, що окрім цієї фази розуміння передбачає ще й «активацію та використання внутрішньої, когнітивної інформації» [3, с. 157-158].

Однією з особливостей культурних феноменів є те, що їм притаманна «множинність сенсу» [4, с. 417]. Є. Артьомова з цього приводу зауважує: «Можливість існування множини інтерпретації мовних, квазімовних, метафоричних та символічних об'єктів, текстів, що пов'язане, зокрема, з їх неповнотою, незавершеністю, лексичною і текстуальною полісемією, в існуванні прихованих довербальних і дорефлексивних феноменів і наявних ідей, становить проблеми автора і тексту, вірогідного характеру знання, можливість оцінки інтерпретативного знання з точки зору істинності» [5, с. 122].

Розглядаючи поняття «розуміння», слід кілька слів сказати й про його антонім. За М. Бірвішем,

«нерозуміння» – це один з конкретних типів розуміння, коли адресат надає знаку внутрішню репрезентацію, що відрізняє її від того, що в нього заклав адресант, а різні типи нерозуміння є додатковою ілюстрацією рівнів розуміння» [6, с. 97].

Фахівці виокремлюють кілька типів нерозуміння. Найпоширенішим з них вважається той, що спричинений комунікативним збоєм через помилкову інтерпретацію знака/текста і «ситуативних ключів спілкування» у зв'язку з браком культурних навичок та індивідуального освітнього рівня.

Другий тип нерозуміння або помилкового розуміння пов'язаний з небажанням реципієнта вийти за межі усталених в його життєвому просторі рамок і схем сприйняття оточуючої дійсності, синхронізувати алгоритм сприйняття зі способом мислення автора й інших людей загалом.

Нарешті, третій тип – аномальне прагнення в будь-якому культурному чи соціально-політичному посилі віднайти прихований сенс, побачити не те, що зображено чи написано, а латентні ідеї й протилежні асоціації. Останні два типи аналітики пов'язують з відхиленням у психіці (шизофренічне трактування у першому випадку й манакальне прагнення виявити підтекст, – у другому) [7].

Ще однією специфічною рисою розуміння наочної пропагандистської продукції є такий елемент сприйняття культурних артефактів як очікування адресата. І. Арнольд звертає увагу на те, що у процесі пізнання індивід накладає нові враження на матрицю власного культурного досвіду. У зв'язку з цим завжди існує вірогідність того, що він побачить у знаку/тексті зовсім не те (чи не зовсім те), що вклав автор, а те, що він очікував [8].

Морально-психологічний вплив зображувальних форм пропаганди вирішальним чином залежить від двох чинників: а) майстерності авторів; б) спроможності сприйняти їх творчий задум тими, кому вони адресовані.

Згідно з сучасними соціо-психологічними дослідженнями, тільки третина інформації сприймається і розуміється людиною, решта – розсіюється і втрачається [9, с. 52]. Цілком очевидно, що стилістика, зміст й асоціативний ряд радянських карикатури і плаката будуть ближчими й легшими для сприйняття мешканцями СРСР, а японського чи американського – громадянам цих держав.

Процес сприйняття/розуміння візуальних пропагандистських образів і текстів у рамках «свої – для своїх» та «свої – для чужих» – має суттєві відмінності. Головним чинником та необхідною умовою не тільки розшифрування коду, а й очікуваної реакції на нього, виступає особиста політична позиція адресата, його ставлення до зображених подій та персоналій. У першому випадку реципієнт, як правило, відчуває довіру до «своїх» і налаштовується на схвалення та підтримку ідеї того чи іншого твору (хоча мають випадки опозиції). У другому, – навпаки, домінуючими настроями виступають пересторога, недовіра, упередження до того, що надходить зі стану «чужих» (і в цьому разі чимало людей виявляють більшу довіру до «чужих», якщо не довіряють «своїм»).

Більша частина українського суспільства наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр. була політично заангажована більшовицьким ідеологічним апаратом. Тотальна обробка масової свідомості у поєднанні з милітаризацією і «Великим терором» перетворили народ на слухняний, покірний натовп, який сліпо вірив вождю. Радянський плакат і карикатура доволі чітко й відверто віддзеркалювали ці настрої, що програмувалися агітпропом.

Та все ж досягти стовідсоткового результату у «промиванні мізків» ідеологічної машині не вдалося. По-перше, в будь-якому соціумі за найнестерпніших умов залишається невелика кількість людей, які зберігають здатність критично оцінювати дії влади, й перебувають у внутрішній опозиції (здебільшого – латентній за тоталітарного режиму) до неї. По-друге, значно більша частина суспільства підсвідомо не сприймає насильства, наружи над особою й соціально-економічною свободою, глибоко заховає образу за вчинені владою кривди, репресії, смерть близьких. Одіозний більшовицький режим настільки переповнив критичну масу терпіння людей, що, як тільки виникли несприятливі для нього обставини, назовні виривалися почуття, що накопичувалося роками: презирство і ненависть до представників влади, зловтіха з приводу невдач Червоної армії та розгубленості правлячої верхівки, прихильність до тих, хто виступив проти сталінської тиранії (у тому числі й окупантів). Те, що таких громадян було багато, засвідчують масштаби дефетизму і дезерції, а також, відвертої свідомої колаборації. Як доводять дослідження настроїв мешканців окупованих Вермахтом територій, значна їх частина доволі прихильно зустрічала війська агресора, очікуючи позитивних змін. На початковому етапі німецько-радянської війни пропагандистські зусилля окупантів були доволі успішними, попри те, що займанці погано знали специфіку менталітету місцевого люду й використовували апробовану в Німеччині політичну стилістику й риторику. З іншого боку, різні культурні коди не заважали сприйняттю політичних посилен окупаційної адміністрації, допоки вона не вдалася до відвертого насильства задля реалізації завдань, поставлених Берліном.

Яскравою ознакою еволюції цієї політики стало залучення трудових ресурсів України до роботи в Райху. Слід визнати, що гітлерівські пропагандистські служби досягли певних успіхів у формуванні позитивних перспектив для українців, які погодяться працювати в Німеччині. Особливо обнадійливими виявилися результати перших кампаній набору у західноукраїнських регіонах, зокрема Галичині, де традиційно шанобливо ставилися до німецької культури, підприємництва й господарювання і довіряли добрим намірам окупантів, які «звільнили українців від більшовицького і польського гноблення». Лише зі Східної Галичини добровільно виїхали на роботи до Німеччини близько 300 тис. осіб. Значні контингенти добровольців вирушили на чужину в пошуках нових життєвих обривів та пригод. Німецькі пропагандисти не жалкували зусиль, аби стимулювати ці прагнення. Документальні кінострічки доповнювалися численними плакатами, в яких подавалися всі принади праці на німецьких промислових об'єктах і в сільському

господарстві. Та як тільки гітлерівська служба праці вдалася до примусового вивезення людських контингентів до Райху (фактично – «людоловства»), плакати відповідного змісту практично втратили свою мобілізаційну здатність.

Отже, в цьому випадку вирішальним чинником несприйняття візуалізованої пропаганди виступили не «чужі» культурні коди, а насильство загарбників, які відкрито продемонстрували свої наміри.

Дещо в іншому соціально-політичному контексті сприймалася антисемітська нацистська пропаганда. «Остаточне розв'язання єврейського питання» супроводжувалося системними ідеологічними акціями, в яких значне місце відводилося плакату й карикатурі. Накладаючись на побутовий антисемітизм певної частини місцевого населення (справжню його кількість нині визначити практично не можливо), ці заходи мали сформувати якщо не позитивний, то, принаймні, нейтральний фон у ставленні до масових екстермінацій євреїв. При цьому експлуатувалися як глобальні загрози, що, нібито, пов'язані з єврейством, так і повсякденно-побутові, що мали викликати негативне налаштування тих категорій автохтонного соціуму, який програвав конкуренцію євреям. Нерідко окупанти вдавалися до засобів, що їх можна кваліфікувати як «гру без правил», усіяло гіперболізуючи «вади» єврейства і декларуючи його «неповноцінність» на противагу германській расі. Однак масові звірства проти євреїв не залишили байдужими багатьох співвітчизників, хоча більшість людей воліли бути «німими» й пасивними «спостерігачами». Та, незважаючи на нацистський терор (суворі покарання зі стратами включно за допомогу євреям) не зупинили тих, хто співчував жертвам Голокосту й активно діяв, аби зберегти їм життя.

Особливості сприйняття інформаційних посилів представниками різних культур простежується у рівнях розуміння політичного плаката і карикатури. Фахівці виокремлюють: а) адекватне розуміння; б) часткове розуміння; 2) впізнавання лише обличчя, інших деталей і нерозуміння загального сенсу карикатури; б) розуміння загального сенсу без впізнавання обличчя; в) неадекватне чи хибне розуміння; г) повне нерозуміння тексту карикатури.

Адекватне розуміння і повне нерозуміння у чистому вигляді зустрічається рідко, натомість найчастіше реципієнти демонструють часткове розуміння. Не так часто спостерігається неадекватне чи неправильне трактування образів і текстів плаката і карикатури. Леонтович пояснює це таким чином: «Навіть у взаємодії людей, які належать до цивілізаційних типів і не знають мови один одного, все одно хоча б мала частина комунікативних сигналів буде розшифрована вірно завдяки наявності універсальних людських властивостей і реакцій на оточуючий світ» [10, с. 52].

Адекватне розуміння плаката і карикатури досягається у випадку, коли трактування їх змісту максимально наближається до тих смислових конструктів, які закладалися їхніми авторами, а, отже, їх смислоутворюючі елементи передбачають впізнавання:

- відомих громадських і політичних діячів (Ф. Рузвельта, У. Черчіля, Й. Сталіна, А. Гітлера, Б. Муссоліні);
- актуальних та знакових подій у міжнародному політичному житті (міжнародних конференцій, договорів, збройних конфліктів, тощо);
- проблем і скандалів у внутрішньополітичному житті;
- державної символіки (герби і прапори держав – учасниць Другої світової війни, образи «дядька Сема», «Джона Буля», «дядька Джо», Статуя Свободи, Ейфелева вежа, Біг Бен, Кремль);
- деяких алюзій на античні міфи чи біблійні сюжети.

Серед чинників, завдяки яким досягається адекватне розуміння тексту плаката і карикатури, має бути відсутність складної «гри слів» та прецедентних висловлювань, а також використання стереотипних словосполучень, гасел, афоризмів.

За часткового розуміння залишаються невпізнаними символіка політичних партій і громадських об'єднань, міжнародних організацій, абрєвіатури, відсутня цілісна загальна картина власної інтерпретації інформаційного продукту. Але при цьому спостерігається:

- впізнавання образів відомих громадських і політичних діячів, представників науки і культури;
- впізнавання державної символіки;
- адекватне сприйняття деяких алюзій (міфічних, біблійних тощо).

На загал, труднощі, з якими представники однієї культури, спираючись на елементи, що формують ядро її когнітивного простору, зустрічаються у сприйнятті інформаційного продукту інших культур, можна окреслити колом алюзій на:

- прецедентні імена;
- прецедентні висловлювання й ідіоматичні вирази;
- прецедентні політичні імена й абрєвіатури;
- прецедентні політичні ситуації, що не мали світового резонансу;
- неофіційні символи держави [5, с. 146]

Аналіз схем сприйняття та механізмів впливу плакатної графіки на адресантів дав підстави А. Спешіловій визначити такі особливості:

- зустріч з плакатом заздалегідь не планується, відбувається спонтанно, у зв'язку з чим вирішальне значення для організації художнього сприйняття має загальна установка;
- незважаючи на те, що форма та зміст плаката становлять єдине ціле, у процесі сприйняття вони вступають в суперечність і можуть викликати різну оцінку реципієнта;

– оцінка плаката відбувається в єдності оцінок його практичної ефективності та художніх характеристик [11, с. 7].

Застосування непрямих, психологічних, методів вивчення ефективності плакатів і карикатур ґрунтується фахівцями на припущенні, що вирішальне значення тут мають психологічні процеси, що ним активізуються. «Для того, щоб плакат досяг мети, потрібно, насамперед, щоб він звернув на себе увагу, щоб ця увага утримувалася на плакаті, щоб зміст плаката було засвоєно, щоб він міцно зв'язався з асоціаціями сприймаючого, порушило б у ньому інтерес і запав у пам'ять, щоб, нарешті, плакат порушив в глядачі належні емоції, переконав глядача й створив би установку, сприятливу для майбутньої дії глядача, або викликав би саме цю його дію» [12].

Дослідники, які вивчають комунікативні особливості карикатурних творів і плакатних аркушів, переконливо свідчать про те, що реципієнт потенційно присутній в плакаті, оскільки автором передбачений соціальний статус, вік, рівень освіти, певний запит, на подібну продукцію. Однією з найважливіших рис плаката і карикатури є недосказаність, замовчування, афористичність, яка передбачає активну участь реципієнта, який самостійно робить висновки співпереживає і резонує разом із плакатною чи карикатурною ідеєю [11].

Рівень і процес сприйняття карикатурного та плакатного мистецтва реципієнтом став об'єктом вивчення багатьох дослідників, які пропонують свої авторські схеми, які відображають цей процес взаємодії. Г. Панкевич пропонує схему художнього сприйняття за якою:

- 1) установка;
- 2) безпосередній контакт;
- 3) первинне осмислення;
- 4) розуміння художньої образності;
- 5) оцінка;
- 6) умонтування отриманих даних в особистий досвід [13].

А.Ф. Єремєєв також пропонує розділити процес сприйняття на шість фаз, але подає іншу інтерпретацію:

- 1) настрої і установка індивіда;
- 2) враження, перший емоційний вплив;
- 3) уподоблення (на думку автора на короткий термін художній образ стає реальністю для реципієнта);
- 4) осмислення і розуміння з більш відстороненої позиції;
- 5) співставлення переживань з власним сприйняттям, розуміння ідеї і оцінка зображення;
- 6) узагальнення вражень [14].

На думку А. Спешилової, яку ми розділяємо, найбільш повною і достовірною є схема запропонована Д. Леонтьєвим, яка пояснює «не тільки власне художнє сприйняття у співвідношенні з його теоретико-нормативною моделлю, а й усіх форм «часткового», повсякденного і квазіхудожнього сприйняття мистецтва» [15, с. 112]. Дослідник виокремлює дев'ять базових факторів, які впливають на процес художнього сприйняття і стратифікує їх на три групи:

1. Фактори які характеризують особистість реципієнта: потреби (комунікативна, пізнавальна, творча, виховна, художня і тому подібні), рівень художньої компетенції (загальний рівень естетичного розвитку особистості, «рівень володіння особистістю системою операційних навичок та вмій, які визначають її можливості проникати за поверхню тексту і «перекладати» зміст мови мистецтва на мову людських емоцій і сенсів [15, с. 121], ціннісно-смысловая організація особистості (світосприйняття, система ставлення до повсякденної дійсності, яка виступає регулятором практичної повсякденної діяльності). Всі зазначені фактори не є сталими і змінюються упродовж життя в процесі здобуття нових знань і вмій особистості. Вони є стратегічними напрямками при підготовці реципієнта до сприйняття плакатного аркушу чи карикатурного малюнка.

2. Фактори, що стосуються до самого твору: смисловий зміст, емоційна форма і обрамлення. Леонтьєв наголошує, що «форма і зміст існують в нерозривному цілому, але вступають у взаємодію з реципієнтом на різних етапах цілісного процесу і по різному впливають на нього». [15, с. 123]

3. Фактори, які відносяться до фону, на якому відбувається сприйняття: групові норми і цінності, культурний фон, індивідуальна ситуація. Автор відносить до цієї групи залежність установок, художній смак, критерії оцінки від системи соціальних норм і цінностей, стереотипів, художніх канонів, унікальної особистісної життєвої ситуації реципієнта.

Дослідники найчастіше умовно розділяють плакати на дві категорії. Так автори праці «Психологія сприйняття і мистецтво плаката» [16] в якій пропонують таку стратифікацію: «плакати, які викликають увагу незалежно від бажання людини, і плакати, композиція і художній образ яких допомагає підсилити мимовільну увагу, створюють умови для спокійного і тривалого їх сприйняття» [16, с.79]. До першої категорії відносяться «плакати, які викликають мимовільну увагу, найчастіше мають заклічний, агітуючий характер композиції. Їх загальні риси: оригінальність, динамічність композиції, незвичність форми, велика контрастність ліній і кольорів. Увага викликана такими плакатами, не пов'язана з наперед осмисленою метою і не потребує особливих вольових зусиль. Вона виникає і триває до тих пір, поки не засвоїть розміщену в плакаті смисловою організацію» [16, с.79].

Важливу роль у сприйнятті плакатного аркушу, як повноцінного композиційного меседжу, який викликає емоційний супровід засвоєння реципієнтом необхідної інформації, що спонукає до

дії/бездіяльності відіграє на початковій фазі розмір аркушу, насиченість, контраст кольорової гамми, переважаючий колір, фон, рамка в яку вписане зображення (за наявності такої, або поверхня, на якій розміщено зображення). Саме ці складові відіграють головну роль у формуванні попередньої емоції. Перша фаза знайомства з плакатним аркушем закладає фонове емоційне підґрунтя для подальшого сприйняття. На цьому етапі зміст плаката ще не сприймається реципієнтом. Фіксація основних його елементів відбувається на рівні підсвідомості. Відчуття дисгармонії може відштовхнути глядача і створити негативний фон для сприйняття, відповідно зміст може бути неприйнятним для реципієнта. Яскравим прикладом може слугувати і відверта відроза до радянських плакатів у громадян СРСР, які постраждали від каральних радянських органів влади. Портрети лідерів держави та переважаюча червона гамма кольорів уже викликали на підсвідомому рівні відрозу, внутрішній спротив і дискомфорт, пробуджуючи в пам'яті негативний досвід контакту та наслідки, які сформували психологічно-емоційну реакцію на певні атрибути і символи, що формували негативно-подразливий асоціативний ряд.

Якщо перша фаза ознайомлення з плакатом не викликала дискомфорту у реципієнта, він починає концентровано зосереджувати свою увагу на об'єкті. У цей час оточуюче відсувається на другий план і виступає фоном. На цьому етапі реципієнт «читає» зображення, йдучи за композиційною організацією плаката.

Наступний етап – це «декодування» зображення, його розуміння. Як влучно зазначає С. Раппопорт, зрозуміти художнє зображення, означає «сприйняти його зміст, тобто «дістати» з матеріальної форми, яка безпосередньо дана нашій свідомості, її ідеальне значення» [17, с. 46]. Розуміння плаката безпосередньо пов'язане з усвідомленням його функціональної приналежності. Його зміст має читатися миттєво, бути гранично зрозумілим для реципієнта, не викликати труднощів і двозначної інтерпретації.

ВИСНОВКИ

Отже, оскільки «споживання» й результативність дії візуального інформаційного продукту визначалися тим, настільки представники різних верств суспільства могли його «прочитати», сприйняти. Дослідники розробили ряд структурних методик, які дозволяють розуміти складний процес розуміння/нерозуміння креолізованих текстів. Активна експлуатація історико-культурних маркерів, колористика, а також врахована ментальна особливість населення дозволила радянській ідеологічній машині активно маніпулювати суспільною свідомістю мобілізуючи та пропагуючи необхідні меседжі серед населення України. Щодо пропагандистських зусиль Німеччини, то вони були доволі успішними, попри те, що займанці погано знали специфіку менталітету місцевого люду й використовували апробовану в Райху політичну стилістику й риторику. З іншого боку, різні культурні коди не заважали сприйняттю політичних посилів окупаційної адміністрації, допоки вона не вдалася до відвертого насильства задля реалізації завдань, поставлених Берліном. Таким чином глибокий аналіз сприйняття креолізованої продукції періоду Другої світової війни розкриває базове підґрунтя інформаційного простору, який був закладений обома тоталітарними режимами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Николаева М.Ф. Риторика и приемы визуализации образа врага. На материале советского политического плаката // Философский век. Альманах. Вып. 22. Науки о человеке в современном мире. Часть 2 / Отв. ред. Т.В. Артемьева, М.И. Микешин. – СПб., 2002. – 407 с.
2. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : ИПО «Лев Толстой», 1996. – 248 с.
3. Дейк ван Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М. : Прогресс, 1988. – С. 153–211.
4. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / пер. Г. К. Косикова // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387–422.
5. Артемова Е.А. Карикатура как жанр политического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е.А. Артемова. – Волгоград, 2002. – 237 с.
6. Бирвиш М. Насколько линейно упорядоченной является языковая обработка? // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, Вып. XII, 1988. – С. 93–152.
7. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград, 2001. – С. 3–16.
8. Арнольд И.В. Стилистика декодирования. Курс лекций. – Ленинград ЛГПИ, 1974. – 76 с.
9. Сухих С.А. Зеленская В.В. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса. – Краснодар : Изд-во Кубанского ун-та, 1998. – 160 с.
10. Леонтович О.А. Системно-динамическая модель межкультурной коммуникации между русскими и американцами : дисс. . . доктора филол. наук. – Волгоград, 2002. – 502 с.
11. Шпилова А.Ю. Особенности коммуникации посредством плаката / А.Ю. Шпилова // Вестник Тверского государственного университета. Серия : Филология. – 2011. – Вып. 1. – С. 177–182.
12. Рейтынбарг Д.И. Плакат по безопасности труда в СССР и за границей / Д.И. Рейтынбарг; Труды и материалы государственного научного института охраны труда НКТ, НКЗ И ВСНХ СССР // под общ.

- ред. проф. С.И. Каплуна. – М. : Государственное социально-экономическое издательство, 1931. – [4], 239, [1] с.
13. Панкевич Г.И. О природе художественного восприятия: автореферат дис. ... канд. филос. наук: 09.00.04 / Г.И. Панкевич. – М., 1969. – 22 с.
14. Еремеев А.Ф. Границы искусства / А.Ф. Еремеев. – М. : Искусство, 1987. – 317 с.
15. Леонтьев Д.А. Произведение искусства и личность: психологическая структура взаимодействия / Д.А. Леонтьев // Художественное творчество и психология : сборник статей; под ред. А.Я. Зися, М.Г. Ярошевского. – М. : Наука, 1991. – С. 109–133.
16. Кудин П.А., Ломов Б.Ф., Митькин А.А. Психология восприятия и искусство плаката / П.А. Кудин, Б.Ф. Ломов, А.А. Митькин. – М. : «Плакат», 1987. – 208 с.
17. Раппопорт С.Х. От художника к зрителю. Как построено и функционирует произведение искусства / С.Х. Раппопорт. – М. : Сов. Художник, 1978. – 240 с.

FACTORS INFLUENCING THE USE OF EVIDENCE BASED CLINICAL GUIDELINES AMONGST HEALTH WORKERS IN MANAGEMENT OF MALARIA IN PREGNANCY; A STUDY AT A KENYAN LEVEL V HOSPITAL

Daniel K. Katambo, MPH,
Moses M. Obimbo, PhD,
Tom Olewe, MPH,
Dismus Ongore, PhD.
School of Medicine, University of Nairobi
e-mail: moses.obimbo@uonbi.ac.ke

ABSTRACT

OBJECTIVE: To assess factors influencing clinicians' use of evidence based guidelines in relation to management of malaria in pregnancy

METHODS: A descriptive cross-sectional survey conducted to assess the factors affecting clinicians' use of evidence-based guidelines in management of malaria at Garissa Provincial Hospital, a level V referral facility in 2012. Purposive and convenient sampling employed to incorporate the health workers interviewed in the study. Level of knowledge of the clinicians scored against a standard guideline requirement tool. Both primary and secondary data were collected, recorded and analysed using SPSS version 17.

RESULTS: Thirty-six health care workers were interviewed; Eighty percent (80%) of them were aged 40 years and below and had more than 5 years of experience working at level V hospital. Eighty nine percent (89%) of clinicians had heard of the evidence-based guidelines for treatment of malaria but only 17% were knowledgeable on the content of the guidelines. A small proportion, 25% of the clinicians accessed the guideline at point of use. Of those who had heard of the guidelines, (80%) reported that CMEs were their main source of information. Fifty six percent (56.7%), 33.3% and 10% who were not knowledgeable on the guideline felt that lack of access clinical guidelines, lack of access to continuous medical education and lack of formal training in medical and nursing schools respectively as the major contributors to lack of knowledge and use of the guidelines. Level of professional qualification or duration of clinical experience did not significantly influence use of clinical guidelines ($p=0.596$, $p=0.641$ respectively). Ninety four percent (94%), demonstrated willingness to effectively use the guidelines if properly guided. Data also showed, contrary to the guidelines, inappropriate use of antimalarial amongst cases with mild to moderate malaria with 88% of the cases having inadvertently received parenteral quinine instead of arthemether-lumafentrine (AL) or oral quinine.

CONCLUSION: There was a huge discrepancy between the acclaimed awareness Vis a Vis the use and practice of the malaria treatment guidelines. The main barriers to correct knowledge were lack of access to malaria guidelines at point of use, lack of access to CMEs and minimal formal training at medical schools. To improve on the management of malaria in pregnancy, provision of guidelines at point of care, programmes enhancing awareness through effective continuous medical education and proper pre-service training of health care workers recommended.

Keywords: Malaria, Pregnancy, Guidelines, Healthcare workers, Kenya

REFERENCES

1. Cochrane AL. Effectiveness and Efficiency: Random Reflections on Health Services. London: Nuffield Provincial Hospitals Trust, 1972. Reprinted in 1989 in association with the BMJ. Reprinted in 1999 for Nuffield Trust by the Royal Society of Medicine Press, London, ISBN 1-85315-394-X.
2. Schunemann HJ, Fretheim A, Oxman AD: Improving the use of research evidence in guideline development: 1. Guidelines for guidelines. Health Res Policy Syst 2006, 4:13
3. Field MJ, Lohr KN. Clinical Practice Guidelines: Directions of a New Program. Washington, DC: National Academy Press, 1990 .
4. Steketee RW, Nahlen BL, Parise ME, Menendez C: The burden of malaria in pregnancy in malaria-endemic areas. Am J Trop Med Hyg 2001, 64:28-35.
5. Brabin BJ. The risks and severity of malaria in pregnant women. In: Applied field in malaria reports, no. 1. Geneva, Switzerland: World Health Organization, 1991.
6. Kemri malaria fact sheet. <http://www.kemri.org/index.php/help-desk/search/diseases-a-conditions/29-malaria/113-kenya-malaria-fact-sheet>
7. Ministry of Public health and Sanitation and Ministry of Medical services (2010): National Guidelines for the Diagnosis, treatment, and Prevention of Malaria in Kenya.
8. Kenya Malaria indicator survey 2010. <http://dhsprogram.com/pubs/pdf/MIS7/MIS7.pdf>
9. Davis DA, Taylor-Vaisey A: Translating guidelines into practice. A systematic review of theoretic concepts, practical experience and research evidence in the adoption of clinical practice guidelines.
10. Ministry of Public health and Sanitation publication 2009. Towards malaria free Kenya. http://kenaam.org/wp-content/uploads/2013/04/KMPR_Final_report.pdf
11. Tita A T, Selwyn B J, Waller D K, Kapadia A S, Dongmo S (2006): Factors associated with the awareness and practice of evidence-based obstetric care in an African setting. Fam Pract Manag; 11(2):51-58.
12. Njama D, Dorsey G et'al (2003). Urban malaria: primary caregivers' knowledge, attitudes, practices and

- predicators of malaria incidence in a cohort of Ugandan children. In Trop Med and Int Health. Vol 8 No 8 pp: 685-692
13. McKenna H, Ashton S, Keeney S: Barriers to evidence based practice in primary care: a review of the literature. *Int J Nurs Stud* 2004, 41(4):369-378.
  14. Adekunle A, Oyindamola B, Falade O, Ikeoluwapo O, Pagnoni F, 2011. Factors Associated with Use of Guideline in Home Management of Malaria among Children in Rural South West Nigeria. *Malaria research and treatment*, DOI: 10.4061/2011/701320
  15. Wasunna B, Zurovac D, Goodman C A, and Snow R W Why don't health workers prescribe ACTS? A qualitative study of factors affecting the prescription of artemether-lumefantrine, *Malar J*. 2008; 7: 29.
  16. Al-Omari F.K, Al-Asmary S.M (2006): Attitude, awareness and practice of evidence based medicine among consultant's physicians in Western region of Saudi Arabia; *J Epidemiol community Health*; 62:87
  17. National Health and Medical Research council. Clinical practice guidelines portal. <http://www.clinicalguidelines.gov.au/>
  18. Ukpe IS. Continuing medical education in unstable malaria areas. *Bull World Health Organ* 1999; 77: 948.
  19. Goulet F, Gagnon RJ, Desrosiers G, Jacques A, Sindon A. Participation in CME activities. *Can Fam Physician*.1998; 44: 541-548.
  20. Grimshaw JM, Russell IT. Effect of clinical guidelines on medical practice: a systematic review of rigorous evaluations. *Lancet*.1993; 342: 1317-1322.
  21. Davis DA, Taylor-Vaisey AL. Translating guidelines into practice: a systematic review of theoretic concepts, practical experience and research evidence in the adoption of clinical practice guidelines. *CMAJ*.1997;157:408-416
  22. Clark NM, Gong M, Schork MA. et al. Impact of education for physicians on patient outcomes. *Pediatrics*.1998; 101: 831-836.
  23. Curry L, Purkis IE. Validity of self-reports of behavior changes by participants after a CME course. *J Med Educ*.1986; 61: 579-584.
  24. Parboosingh J, Gondocz ST. The Maintenance of Competence Program (MOCOMP): motivating specialists to appraise the quality of their continuing medical education activities. *Can J Surg*.1993; 36: 29-32.
  25. Scott IA, Denaro CP, Bennett CJ, Mudge AM: Towards more effective use of decision support in clinical practice: what the guidelines for guidelines don't tell you. *Intern Med J* 2004, 34(8):492-500.
  26. Randell R, Mitchell N, Thompson C, McCaughan D, Dowding D: Supporting nurse decision making in primary care: exploring use of and attitude to decision tools. *Health Informatics J* 2009, 15(1):5-16.

METHODS AND INSTRUMENTS OF DISTRIBUTION CHANNEL MEMBERS' LOYALTY FORMATION

Natali B. Kurshakova¹, Natali S. Kurshakova², Grigoriy Levkin³

Doctor of Economics, Head of Department at the Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Professional Education "Omsk State Transport University" (Russia)¹,

National retail sales manager, Moscow Representative office of Pasabahce, Cam San. ve Tic. A.S. (Russia)²,
PhD in Veterinary Science, Associate Professor at the, Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Professional Education "Omsk State Transport University" (Russia)³

ABSTRACT

The paper examines the problem of selection of methods and instruments for loyalty formation of intermediaries in the household appliance distribution channels based on the peculiarities of relationships between the manufacturing company and trade intermediaries. It gives more precise definitions of the "method" and "instrument" terms in the context of building distributors' loyalty, presents the authors' classification of methods, offers various loyalty instruments depending on the subjects of loyalty, as well as the stages of establishment and development of relationships with such subjects.

Keywords: loyalty, loyalty methods and instruments, distributors, distribution channels, household appliances

STATEMENT OF THE PROBLEM

The relevance of the problem connected with the choice of methods and instruments of loyalty formation of wholesale and retail intermediaries in the household appliances market is determined by their growing role as logistics chain members. Manufacturers are deeply interested in building loyalty of the efficient intermediaries capable to bring the products to end users without compromising the quality, within a reasonable time, and also to consult on the choice of existing products, or recommend new products. Distributors not only ensure the manufacturer's access to the market and contribute to the process of bringing the products to end users, but also are capable of affecting the choice of end users in favor of the manufacturer's products. Therefore, loyalty within the distribution channel affects the loyalty of end users to certain companies and their brands. Distributors' loyalty formation is very important to household appliances manufacturers using one or more distribution channels. Whether the manufacturing company reaches its planned volume of sales and profit, or whether the end buyers obtain good recommendations from a wholesale or retail company and whether they continue to buy the manufacturer's products heavily depend on the type and level of loyalty.

There are several drivers influencing the process of distributors' loyalty formation:

- level of competition in sales and distribution;
- product quality and closeness of cooperation with manufacturers;
- personal relationships between salespeople of a household appliances manufacturing company and procurement managers of a distributor;
- participation in common projects;
- incentive system for distributors implemented by the manufacturer.

Before we proceed to the choice of methods and instruments of distributors' loyalty formation based on the peculiarities inherent to the process of delivering household appliances to end users, we shall analyze how various researchers interpret these concepts. Y. Bugorskaya [1], Y.I. Zefirova [2], S. Kartashova [3] distinguish such loyalty instruments as bonus and discount programs. V.V. Nikishin and I.P. Shirochenskaya [4] insist that the basis of any loyalty program is formed by such instruments as discounts, gifts, and benefits to regular buyers. K. Emelyanov interprets loyalty program as "a marketing instrument aimed to establish long-term relationships between companies and their customers based on client's loyalty to a product or service" [5]. K.A. Balashov notes that the structure of loyalty should include both tangible and intangible benefits [6]. In our opinion, this concept is close to the concept of "loyalty formation method", and by "tangible and intangible benefits" the author probably means the instruments of loyalty formation. A. Boyarshinov distinguishes direct and indirect methods of customer loyalty stimulation [7], among which he specifies customer recognition, advertence, free services, etc. Y.M. Pustynnikova distinguishes tangible and intangible loyalty factors, meaning the instruments of loyalty formation, as to the first group of factors she refers to are "the entire set of financial benefits", while the second group contains "customer's convenience of dealing with the organization" and "service level" [8]. S.A. Dunayev mentions such components of loyalty to a product or vendor as the price, quality, location of warehouses, company's image, delivery terms, service level, attitude of organization's personnel to the customers, paying special attention to such method of distributors' loyalty formation as a promise of a reward for reaching of certain volume of sales [9]. O.Y. Abramova contemplates such methods of distributors' loyalty formation as competitions, training programs and conferences [10]. M.V. Belousova distinguishes permanent, episodic and strategic activities aimed to maintain loyalty; probably, the author's classification of instruments of loyalty formation is based on the "duration" criterion [11].

THE MAIN MATERIAL OF THE RESEARCH

Thus, having analyzed the definitions of the concepts related to loyalty formation instruments we came to a conclusion that scientific literature dealing with the matters of loyalty somehow lacks conformity of professional opinion on the definitions of "method of loyalty formation", "instrument of loyalty formation", and "loyalty program". When speaking about instruments of loyalty formation, some authors imply activities, factors or components of loyalty, others define them as methods and benefits, and some consider that there is only one instrument – loyalty programs.

Given the lack of unified terminology among the researchers, we shall examine the definitions of "method", "instrument", and "program" as they are given in dictionaries.

"Method". The Russian Language Dictionary by S.I. Ozhegov gives the following definition: "Method is a mean of theoretical research and practical realization of something" [12]. F.A. Brockhaus and I.A. Efron define "method" as "the right way, means, or plan to achieve a certain goal; it is a means and procedure for researching the subject in order to obtain a more definitive and veracious result" [13]. Large Economic Dictionary edited by A.N. Azrilian interprets "method" as "a technique, means or a manner of conduct" [14]. According to L.M. Dorogovtseva, A.N. Tsvetkova, A.P. Dorogovtsev, "method" is "a means to achieve a certain goal, solving a specific problem. It comprises a complex of techniques or operations aimed on perception of reality in practical or theoretical terms" [15].

"Instrument". S.I. Ozhegov defines this term as "an instrument, or a way to achieve something" [12]. Sociological dictionary interprets "instrument" as "an instrument to achieve the set goal" [16].

"Program". The Russian Language Dictionary by S.I. Ozhegov gives the following definition: "Program – 1. A plan of activities, work, etc.; 2. An outline of scope and objectives of activities ... of an organization or a single doer" [12]. F.A. Brockhaus and I.A. Efron define this term as "a summary of what should be done" [13]. A.N. Azrilian provides the following definition: "Program – 1. An outline of planned activities, or work; 2. A complete and accurate description in a formal language of an information processing procedure resulting in a solution of a certain problem. A program has a certain objective for which it is employed. The core of a program is its algorithm" [14]. "Algorithm" is defined by Azrilian as follows: "1. A specific set of instructions for conversion of source data into the ultimate result... 3. A fairly strict sequence of actions, and organization of such actions" [14].

Based on the above definitions, by "method of loyalty formation" we shall mean the use of a combination of instruments, or any one instrument by the household appliances manufacturing companies in order to build loyalty in its various forms depending on the influencing subject. By "loyalty instrument" we shall mean a voluntary instrument of achievement of the goal of building a sustainable, highly positive attitude of a subject to the object of loyalty, which is used as part of a method. "Loyalty program" shall mean a subject's plan to build loyalty of the object of loyalty, which implies application of a certain method and respective instruments developed by a certain organization under specific conditions with the use of dedicated resources (time, finances, human resources).

It should be noted that many instruments of loyalty formation are based either on stimulating the subject directly, or on creating conditions, or situations when the subject becomes indirectly interested in the object of loyalty despite of to the lack of any immediate benefit. The most frequently used methods are direct and indirect stimulation methods [7].

Our research allowed to classify the methods and instruments of loyalty formation of the intermediaries involved in the household appliance distribution channels based on two criteria - type of stimulation and type of attitude element being created (Fig. 1).

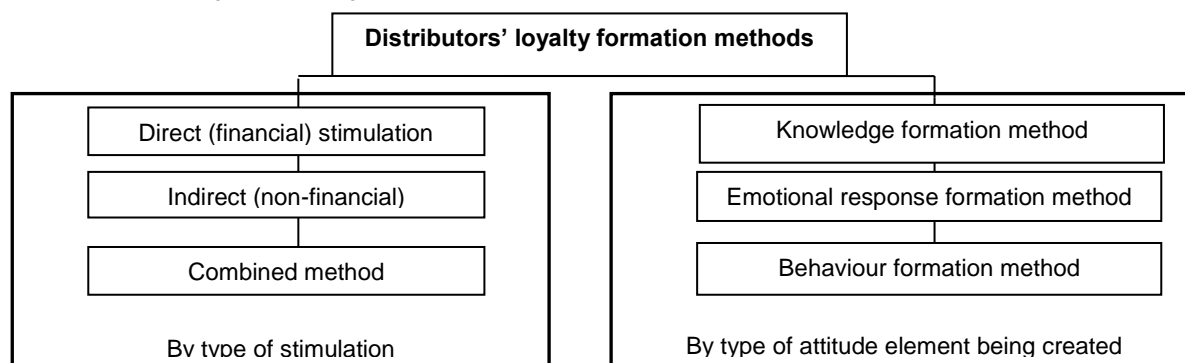

Figure 1. Classification of distributors' loyalty formation methods

1. There are three categories divided by type of stimulation: direct, indirect and combined.

Direct stimulation method implies the usage of a set of instruments (or a single instrument) to stimulate financial or material interest of the subject. This interest takes the form of a desire, eagerness to derive benefit from the display of loyalty, particularly to get a partial refund for a purchase in the form of a bonus, discount on any further purchases, prize or invitation to a lottery. When using this method, manufacturers of

household appliances may apply certain instruments to stimulate the distributors to reach the required volume of sales. They are: bonuses paid for certain volumes of purchases; discounts on any further purchases; deferred payments; product discounts to distributors' sales staff; training programs for sales personnel of distribution companies; provision of equipment for retail stores; distribution of booklets, catalogues, corporate magazines, newspapers, news releases; arrangement of joint events or incentive tours; provision of service support, call center services; invitation to participate in joint projects (promotional programs, researches).

Indirect stimulation method implies the usage of a set of instruments aimed to non-financial stimulation of the subject of loyalty. Sometimes, emotional stimulation may be more efficient for loyalty formation of certain categories than the financial one. This is aided by the following instruments: making any purchase a remarkable, special event; paying close attention when providing services; timely solution of any problem; regular provision of information on new products or price drops; paying attention to individual peculiarities and needs (customer preferences database); establishing a separate sales support unit; ensuring availability of standards of service and its compliance; regular meetings with distributors; discussion of current and future purchases; product consulting; congratulations on key dates and holidays; establishing online communities; using the manufacturing company's website to communicate with intermediaries.

Combined method implies combined use of direct and indirect stimulation instruments in order to build loyalty of distributors.

Distributors' loyalty is specific in various aspects as their loyal attitude is largely based on rational factors, therefore the number of direct (financial) stimulation instruments is quite large. They require a significant amount of financial resources from the manufacturers.

Loyalty formation of the intermediaries involved in the household appliances distribution channels is very specific as it requires stimulation both of the distribution company and its sales personnel selling the products to end users. Therefore, methods and instruments of distributors' loyalty formation can be applied to various subjects of stimulation (Table 1).

Table 1

Distributors' loyalty formation instruments (by subject of stimulation)

Subject of stimulation	Loyalty formation instruments
Distribution company (intermediary)	<p><i>Direct stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Provision of discounts and bonuses (or payment deferment) for implementation of certain purchase plans; • Holding of conferences, arrangement of joint events; • Provision of equipment for retail stores, promotional items and souvenirs, catalogues, booklets; • Availability of manufacturer's support services. <p><i>Indirect stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Establishment of online communities; • Establishment of a separate sales support unit and supplier support department within the manufacturing company in order to facilitate timely solution of any problem.
Distribution company's sales personnel	<p><i>Direct stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Competitions with awards for the most successful sales consultants; • Annual incentive tours for the most successful employees of the distribution company. • Training programs for sales personnel. <p><i>Indirect stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Establishment of online communities for members

2. Classification by type of attitude element being created includes knowledge formation, emotional response formation and behavior formation methods (Table 2).

Knowledge formation method implies the usage of one or more instruments to build a sustainable, highly positive image of the object of loyalty in a subject of loyalty. Such instruments include the following: sales personnel trainings; provision of information booklets and product catalogues to distributors; establishment of online communities to communicate with distributors; provision of updates on company's news to distributors; development and launch of new product models; product consulting; provision of corporate magazines, newspapers, and news sheets.

Emotional response formation method implies the application of loyalty instruments in order to create sustainable, positive emotions towards the object of loyalty. The following instruments should be noted as part of this method: arrangement of joint events, outdoor leisure; congratulations on key dates; paying close attention to the operational aspects and needs of distributors; using corporate website to communicate with distributors; inviting intermediaries to participate in marketing researches to identify customer preferences; advertence; availability of standards of service; arrangement of incentive tours; timely provision of any requested information.

Behavior formation method implies the usage of instruments facilitating the creation of a sustainable behavioral response in the subject of loyalty towards the object of loyalty (persistent desire to buy, etc.), such as:

provision of discounts on products; holding of award winning competitions for distribution companies' sales personnel; provision of bonuses for reaching the required volume of purchases; availability of manufacturer's support services, call center services; discussion of current and future purchases, deferment of payment; provision of bonuses for certain volumes of purchases; provision of equipment for retail spaces; invitation to participate in joint promotional programs for consumers.

Table 2

Distributors' loyalty formation instruments (by type of attitude element being created)

Knowledge formation instruments	Emotional response formation instruments	Behavior formation instruments
<ul style="list-style-type: none"> • arrangement of training programs for sales personnel; • provision of information booklets and product catalogues; • establishment of online communities; • updates on the company's news, new products; • product consulting; • provision of corporate magazines, newspapers, news sheets; 	<ul style="list-style-type: none"> • loyalty cards; • arrangement of joint events, outdoor leisure; • creation of a special atmosphere in the trade area; • congratulations on key dates; • close attention to individual peculiarities and needs; • using corporate website to communicate with intermediaries; • arrangement of incentive tours; • invitation to participate in marketing researches to identify customer preferences; • advertence, availability of standards of service; • timely solution of problems. 	<ul style="list-style-type: none"> • provision of discounts; • award winning competitions; • provision of bonuses for purchases; • availability of manufacturer's support services and call center services; • discussion of current and future purchases; • deferment of payment; • provision of bonuses for reaching certain levels of purchases; • provision of equipment for retail stores; • invitation to participate in joint promotional programs for consumers.

Direct and indirect methods of distributors' loyalty stimulation, as well as the instruments included therein, can be used at various stages of establishment and development of relationships – prior to the purchase, during the purchase and after the purchase (Table 3).

Table 3

Distributors' loyalty formation instruments used on various stages of establishment and development of relationships within direct and indirect loyalty stimulation methods

Stages	Loyalty formation instruments
Prior to the purchase	<p><i>Direct stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Availability of manufacturer's support services. • Holding of conferences to introduce manufacturer's products to potential and prioritized distributors. <p><i>Indirect stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Image of manufacturer and its brands in the market; • Favorable location of the manufacturing company's office; • Personal sales manager available in the manufacturing company; • Readiness to answer any questions related to the production company and its products; • Congratulations on key dates and national holidays.
During the purchase	<p><i>Direct stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Discounts on products and/or payment in installments; • Readiness to make concessions. <p><i>Indirect stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Availability of a separate sales support unit and support service for distributors; • Favorable location of the manufacturing company's warehouses.
After the purchase	<p><i>Direct stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Provision of bonus rewards for certain volumes of sales at the end of each six-months / one-year period in the form of a discount on any further purchases or partial refund of the amount previously paid for the supply; • Provision of repair and maintenance services at the intermediary's facilities; • Arrangement of on-site conferences, incentive tours. <p><i>Indirect stimulation instruments</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Establishment of online communities to communicate with intermediaries;

• Congratulations on national holidays and personal memorable dates to the purchase decision makers;   • Provision of updated information on the company and new products.

CONCLUSIONS

In conclusion, we shall note that the above described methods and instruments of loyalty formation can be applied both individually and in a combination. Instruments designed for organizations can be used to stimulate wholesale and retail intermediaries and their sales personnel. The choice of means depends on the current market conditions and the capabilities of the manufacturing company. Stimulation methods and the instruments of distributors' loyalty formation included therein can be strategic or tactical. Tactical instruments are those used during short periods of time within each of the above mentioned methods. Strategic instruments are those related to the combined method as they are a part of long-term loyalty programs targeted on distributors and their sales personnel. This requires thorough preparation and a long period for implementation. Therefore, the logical sequence of activities performed by a household appliances manufacturing company in order to develop a loyalty program of individual members of the logistics chain will comprise several steps: first of all, the company will have to identify the loyalty formation method to be used, then select the most attractive instruments, and afterwards – formalize them as part of the loyalty program specifying the resources allocated for the project.

REFERENCES

1. Y. Bugorskaya. Ot stimulirovaniya sbyta – k povysheniyu loyalti potrebiteley: programmy pooshreniya// Marketingovye kommunikacii. – 2003. –No. 3(15). – pp. 28–31.
2. Y. Zefirova. Bitvy za loyaltost// Marketing v Rossii i za rubezhom. – 2003. – No. 4. – pp. 120-124.
3. S. Kartashova. "MNOGO.RU Club": bonusnoe prodvizhenie tovarov i uslug / http://www.e-executive.ru/default_knowledge.asp.
4. V.V. Nikishin, I.P. Shirochenskaya. Loyaltost pokupatelye i ee formirovanie v roznichnoy trgovle// Marketing i marketingovye issledovaniya. – 2004. – No. 3 (51). – pp. 45-54.
5. K. Emelyanov. Programmy loyalti na avtomobilnom rynke// Marketing.- 2009.-No. 1 (104).- pp.83-96.
6. K.A. Balashov. Postroenie sistemy loyalti klientov// Marketing. – 2007. – No. 2. – pp. 78-90
7. A. Boyarshinov. Loyaltost klienta-dostizhimaya realnost// Upravlenie kompaniy.– 2004. – No. 09(40).– pp.26-28.
8. Y.M. Pustynnikova. Formirovanie priverzhennosti klientov// Upravlenie magazinom. – 2005. – No. 1. – pp. 11-12.
9. S.A. Dunayev. Loyaltost kak faktor povysheniya effektivnosti distribucii// Upravlenie kanalami distribucii.- 2008.-No. 02 (14).- pp. 128-137.
10. O.Y. Abramova. Ispolzovanie metoda "tainiy pokupatel" dlya formirovaniya loyalti dilerov k brendu proizvoditelya// Marketing uslug.-2008.-No. 01 (13). - pp. 32-38.
11. M.V. Belousova. Sposoby vyavleniya i podderzhaniya loyalti klientov na B-2-B-rynke// Industrialniy i B2B marketing.- 2009.-No. 02(06).- pp.146-153.
12. S.I. Ozhegov. Slovar Russkogo Yazyka (Russian Language Dictionary): Around 60,000 words and phrases / S.I. Ozhegov; pod obsch. red. Prof. L.I. Skvortsova.- 25th edition, revised and enlarged – M.: "Onyx Publishing House" LLC: "Mir i Obrazovanie" Publisher, 2008. - 976 p.
13. F.A. Brockhaus, I.A. Efron. Enciklopedicheskiy slovar. Sovremennaya versiya.-M.: Eksmo, 2007. - 672 p.
14. Bolshoj ekonomicheskiy slovar / pod red. A.N. Azrilian. -7th edition, enlarged. – M. : Institut novoy ekonomiki, 2008. - 1472 p.
15. L.M. Dorogovtseva, A.N. Tsvetkov, A.P. Dorogovtsev. Osnovy nauchnykh issledovaniy. Uchebnoe posobie. – Vologda, VoGTU, SPbGIEU, 2001. – 125 p.
16. Sociology dictionary /<http://www.slovarus.ru/>

KÖKLÜK XƏSTƏLIYI (OBEZİTƏ) NƏDİR

Tariyel Öməröv

Azərbaycan Tibb Universiteti I cərrahi xəstəlikər kafedrası, Mo dern Hospital “Bariatik Metabolik Cərrahiyyə” bölümünün rəhbəri, Tibb üzrə fəlsəfə doktoru

REZÜME

Köklük xəstəliyi bir sağlamlıq problemidir.Keçmişdə davranış pozğunluğu kimi,artıq xəstəlik olaraq qəbul edilir.Köklük xəstəliyinin bir çox tərfi ola bilər.Ancaq ən çox yayılan bədən kütlə indeksi adı ilə tanınır.

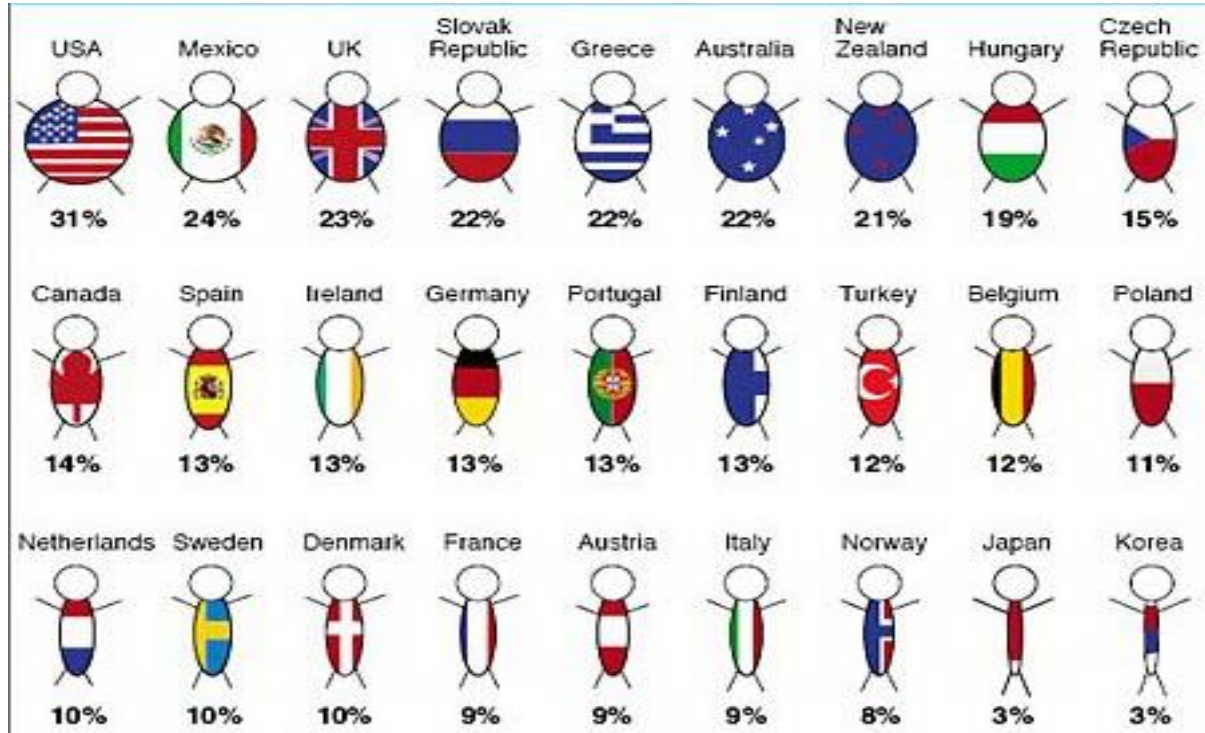
ABSTRACT

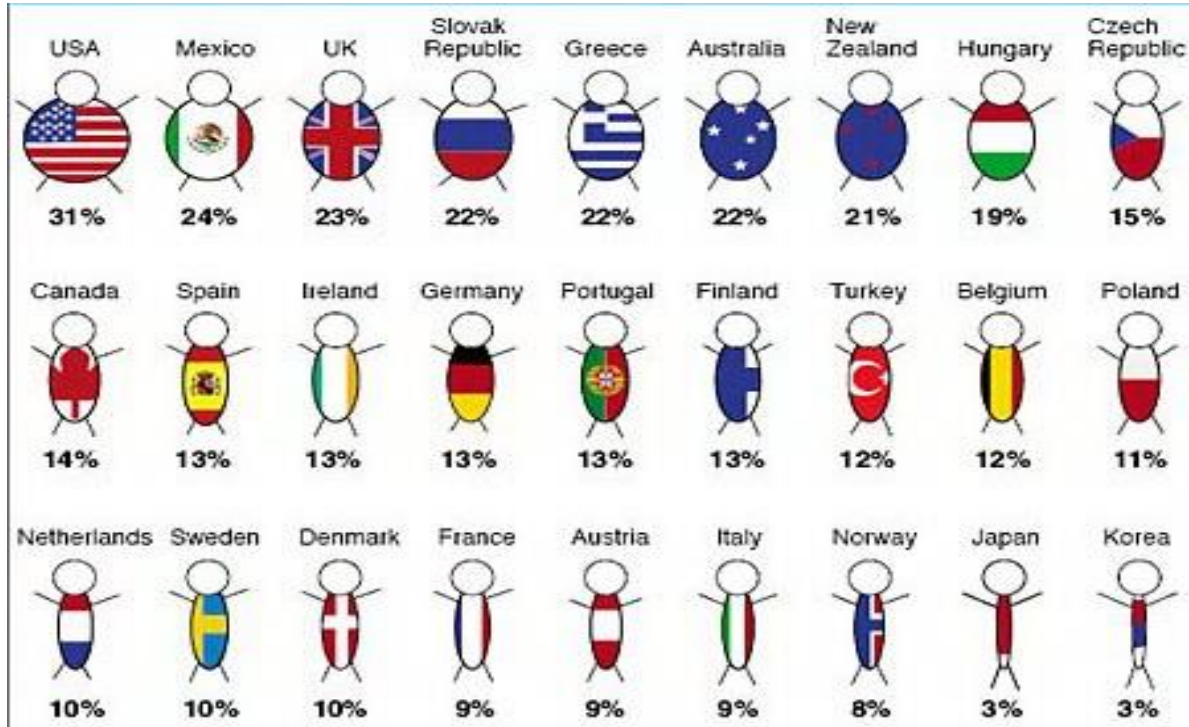
Obesity is a disease, a health problem. In the past, such as conduct disorder, the disease is considered. Obesity can be defined in a lot of disease. But the most common is known as the body mass index.

Piylənmə nədir

Günümüzdə passiv həyat tərzinin formalaşması, yarımürroqat və hazır qida məhsullarına aludəçiliyin artması Piylənmə, eyni zamanda yanaçı olaraq baş yarancaq bir çox patologiyaları özü ilə gətirməkdədir.Piylənmə xroniki bir xəstəlik olaraq səssiz şəkildə gələcəkdə insan orqanizmində bir çox problemlərin yaranmasına səbəb olur. Bu patologiya xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrdə getdikcə artan ciddi sağlamlıq problemlərindən biridir. Piylənmə təkçə bir kilo alma problemi deyil,eyni zamanda multisistemik bir çox xəstəliyi da ya bərabərində gətirən və bu xəstəliklərin proqnozunu ağırlaşdıran bir patalogiyadır. Ən başda ti II diabet və hipertoniya olmaq üzrə venoz qan dövranı pozğunluqları, hiperkoagulopatiyalar, qeyri-alkoqol yağlı qaraciyər sindromu , reproduktiv sistem qüsurları bunların başlıca fəsadlarıdır. Ortopedik fəsadlar, artritlər, yoğun bağırsağ və süd vəzi, qaraciyər xərcəngində artım fazını bunlara əlavə etmək olar. Bariatrik cərrahiyyə sonrası xüsusilə insulin müqavimətinin azaldığı, yağlı qaraciyər sindromu, hipertoniya və tənəffüs sistemi xəstəliklərinin 90% gerilədiyi göstərilmişdir .

Hazırda Dünya dövlətləri üzrə statistik göstəricilərə baxdıqda , ABŞ bu cədvələ başçılıq edir.

Piylənmenin cərrahi müalicəsi bir çox cərrahi proseduralar tətbiqi və fərqliliyi ilə gündəmə gətirilmişdir. Bu əməliyyatların aparılması haqda ilk tarixi məlumatlar 1950-ci illər gedib çıxsada daha effektiv cərrahi proseduralar 1979-cu ildən sonra formalaşmağa başlamışdır. Əvvəllər daha radikal cəhdlər edilirdi (Jejuno ileal bypass, biliopankreatik bypass və s) hansıki, dəyərləndirmədə bunların azmənimsənilmə problemləri, avitaminoz, bakterial Translokasiya və qaraciyərin sirrozuna qədər uzanan metabolik problemlər yaranırdı. Bütün bunları nəzərə alaraq bütün dünya cərrahları daha az invaziv və fizionomiyaya uyğun cərrahi metodlar formalaşdırmaq üçün yeni-yeni prosedurlra tətbiq edirdilər.

Lakin Bariatrik-Metabolik cərrahiyyədə son qırılma nöqtəsi 1991-ci ildə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının bu əməliyyatların ancaq cərrahi yolla daimi-qalıcı effektlər verən korreksiyasına dair konsepsiya qəbul etməsi ilə başladı. Bundan sonra artıq bütün dünyada Piylənmə, cərrahi xəstəliklər kitabına daxil edilərək cərrahi patologiyaya hesab olundu.

Piylənmə ilə bağlı cərrahiyyə mərkəzi

Xəstələrimizin ən düzgün və ümumi məlumat alabələcəkləri yerlər köklük cərrahiyyəsi ilə bağlı ixtisaslaşmış və tam təchiz olunmuş mərkəzlərdir. Ən çox yayılmış səhvlərdən birdə Beynəlxalq Protokollara əsaslanmadan bu kriteriyalar uyğun olmayan pasientlərin əməliyyata məruz qalmasıdır. Bu zaman əsas öndə duran məsələlərdən biridə, hansı pasientə, hansı əməliyyatın uyğun olmasıdır fərqli üsulları bir birilə müqayisə etmək və ya eyni üsulların texniki fərqliliklərini araşdırmamaqdadır.

Uğurlu bir köklük cərrahiyyəsinin çox fərqli izahları edilə bilər. Xəstə üçün bu qısa zamanda verdiyi çəki miqdarı ola bilər. Ancaq əslində isə müvəffəqiyyətli cərrahiyyə meyarı, uzun müddətli qalan ariqlama fəsadları tibbi ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilən nəticələrdir.

Piylənmə ilə bağlı mərkəzimizin yaranma məqsədi

1. Piylənmənin Cərrahi yolla müalicəsini Beynəlxalq Protokollar əsasında həyata keçirmək;
2. Köklük xəstəliyi ilə bağlı tibbi savadı artırmaq və əhalinin bu sahədə maarifləndirilməsi;
3. Qoruyucu və qarşısı alınabələcək tədbirlərin olmasını həyata keçirmək
4. Köklüklə bağlı elmi araşdırmaların aparılması və yayımlanması;
5. Mövcud müasir müalicə üsullarını tətbiq etmək, irəlilətmək və çoxaltmaqdan ibarətdir.

Bariatrik-Metabolik Cərrahi mərkəzin təməli

Köklüklə bağlı mərkəzimizin təməlini təşkil edən şöbələrimiz aşağıdakılardır:

- Endoskopik və laporoskopik köklük cərrahiyyəsi şöbəsi;
- Anesteziologiya və reanimasiya şöbəsi ;
- Endokrinoloji şöbə;
- Psixoloji şöbə;

- Fizioterapiya şöbə;
- Diyetoloq məsləhəti;
- Plastik və rekonstruktif cərrahiyyəsi;

Bu cür vasitələrin pəhriz, idman ,dərmanlar və başqa müalicə üsullarının uzun müddətli daimi təsirli olması 5-8 % arasında dəyişir.Bu üsullar bahalı olduqlarıyla yanaşı,nəticələri yetərsizdir.

Ancaq son yüz illərdə həyata keçirilən cərrahiyyə əməliyyatların çox uğurlu olduğu dəfələrlə öz təsəddini tapmışdır.

Piylənmənin əməliyyatla müalicəsi yeni bir üsul deyildir. Son yüz ilin başlanğıcından bu günə qədər fərqli üsullarla əməliyyatlar edilərək köklüyü müalicə etməyə çalışmışlar.Lakin 1990-cu illər bu sahə üzrə çoxluq təşkil edib.

Buna səbəb laporoskopik üsulla əməliyyatların geniş yayılan köklük cərrahiyyəsi laporoskopik üsulla aparılır. Bu da,çox kök insanların əməliyyatlarının daha asan və ağrısız olmasına çox kömək edir.

Əməliyyatlar sonuncu seçim olmalıdır. Xəstələr bu barədə yetərincə məlumatları olmalı və mümkün qədər erkən müddətdə bizim mərkəzəndən faydalanmalıdırlar.

Xəstələr cərrahiyyədən başqa ,yerdə qalan bütün üsullardan istifadə edib,son çarə olaraq klinikamıza müraciət edirlər.Bizim mərkəzin məqsədi xəstəyə bir bütün halında ümumi və tam məlumat verməkdir.

Sırf köklüklə bağlı müalicə üzərində ixtisaslaşmış bir mərkəzin müasir baxışı- xəstənin endokrinoloji və psixoloji pozuntularının analizinin aparılması ,pəhriz proqramının təyin olunması ,əməliyyat öncəsi və sonrası fiziki,idman hərəkətləriylə bağlı proqramın hazırlanması və xəstəyə tam yaxından maraqlanıb nəzərdə saxlanması şəklində olmalıdır.

Kime və nə vaxt tətbiq olunmalıdır?

Beynəlxalq kateqoriyalara görə:

Bədən kütlə indeksi 40 və daha çox olan insanlara köklük əməliyyatı məsləhət görülür.Əgər xəstədə yanaşı gedən (ürək-damar,şəkər,oynaq) xəstəliklər varsa, eyni zamanda dəfələrlə qeyri-cərrahi metodlarla arıqlamağa cəhd edib lakin, uğursuz alınıbsa, onda bədən kütləsi indeksi 35-40 arası olan xəstələrə əməliyyat tövsiyyə edilir.Bədən Kütlə İndeksi 35-dən az olanlarda bu əməliyyatları aparmaq məsləhət deyil.

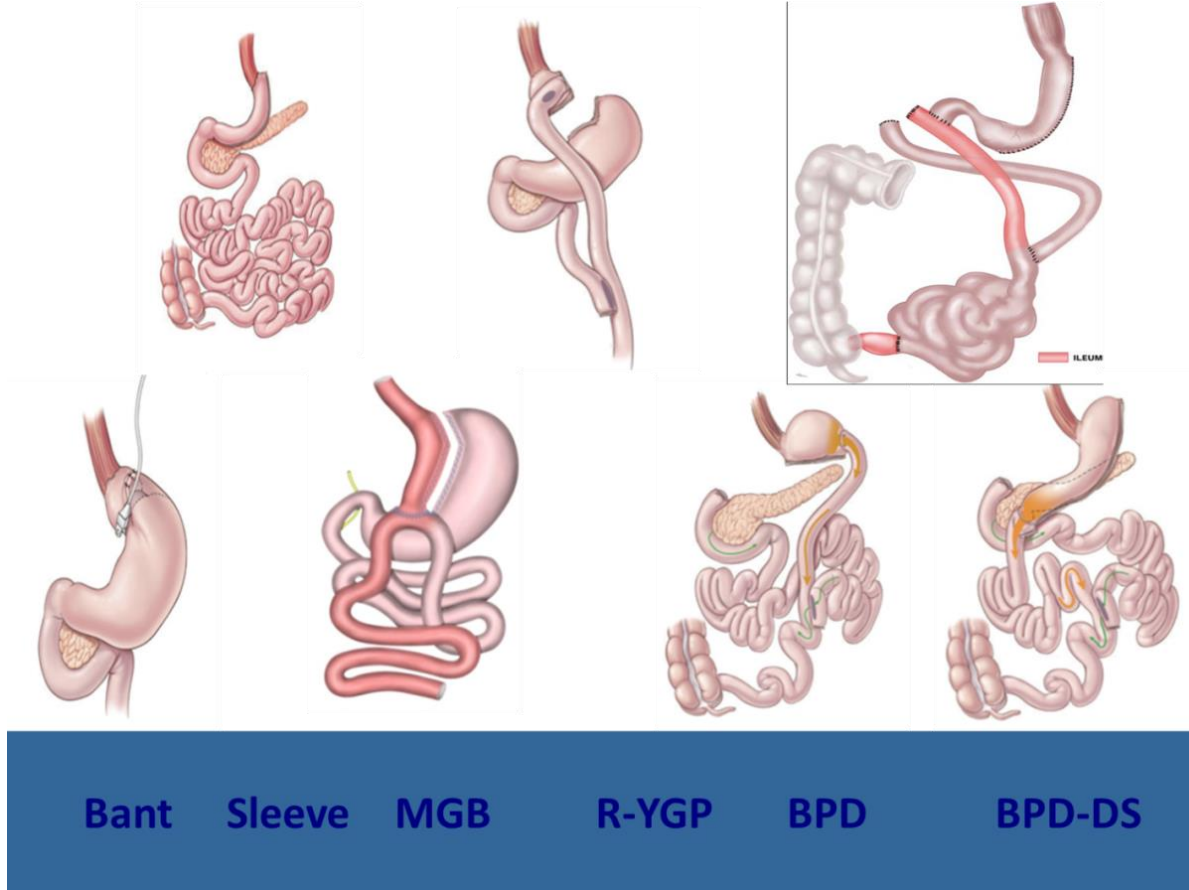
Piylənmə xəstəliyini kökəlmədən necə ayırd edirik?

Köklük xəstəliyi bir sağlamlıq problemidir.Keçmişdə davranış pozğunluğu kimi, günümüzdə isə artıq xəstəlik olaraq qəbul edilir.Piylənmə zamanı əsas toxuma rolunu oynayan dərialtı piy toxuması(Adipoz toxuma) endokrin bir organ kimi funksiya göstərir və bu zaman əsas olaraq Metabolik sindrom inkişaf edir.Nəticədə bir sıra ciddi və gələkdə təhlükə törədə biləcək patologiyaların təməli qoyulmuş olur.

Piylənmə ilə bağlı yaranan xəstəliklər
Diabet
Hipertensiya
Yuxu Apnoesi
Kəskin Ürək yetməzliyi
Hiperlipidemiya
Stroke (İnme-Felç)
Koronar Arteriya Xəstəlikləri
Osteoartrit
Gastroezofageal Reflüks (GÖRH)
Qeyri-alcoholic fatty liver (NAFLD) yada NASH
PKOS-Poliskit Over sindrom
Piylənməyə bağlı erektil disfunksiya(cinsi zəiflik)
Fizyoloji dəyişikliklər

Köklük xəstəliyinin müalicəsi üçün istifadə olunan Müalicə üsulları:

1. Restriktiv (məhdudlaşdırıcı) üsullar
2. Malabsorptiv (sorulma pozucu) üsullar
3. Həm restriktiv,həm malabsorptiv üsullar
4. Doyma mərkəzi üzərində təsiredici üsullar.

Bant Sleeve MGB R-YGP BPD BPD-DS

Restriktiv (məhdudlaşdırıcı) üsullar

Restriktiv yontemler icinde genis yayilani, lakin gunumuzde demek olar ki, artiq istifade olunmayani mede bandidir. Daha cox mede qandalı olaraq bilinən mede bandı medenin girisini daraldaraq ve erken doyma hissi yaradaraq cekinin azalmasına sebeb olur. Mede bandı laporoskopik ve ya aciq emeliyyatla tetbiq oluna bilər. Ən ideali laporoskopik yontemdir.

Gunumuzde bir cox dövletlerde artiq tetbiq olunmur. Restriktiv bir digər usul " Sleeve Gastrectomiya"(medenin boru seklinde kicildimesidir) yontemidir. Mede laporoskopik olaraq ozel adetler ile kicildir. Ən müasir ve effektiv bir usuldur.

Malabsorptiv (sorulmanı pozan) üsullar

Bu üsullar gunumuzde artiq istifade olunmur. Bu cür üsullarda nazik bagirsağın ən üst hissəsinin şuntlanması həyata keçirilir. Nəticədə qida maddələri birbaşa nazik bagirsaqların daha aşağı bölümlərinə keçir. Artiq istifade olunmayan bir usuldur.

Restriktiv + Malabsorptiv üsullar

Bu cür üsullara ən yaxşı misal Qastrik Bypass ve mini Qatrik Bypass emeliyyatıdır. Həddindən artiq piylenməsi olan insaların cərrahiyyəsində ən təsirli üsullardan biridir. Ancaq texniki olaraq ağır bir emeliyyat olduğu üçün cox təcrübəli bir komanda lazımdır. Mede ve bagirsaqların axış istiqaməti dəyişdirildiyi üçün geri qayıdışı olmayan bir texnikadır.

Doyma mərkəzi üzərində təsiredici üsullar

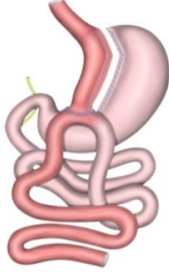
Bu cür üsullar gedərək yayılır. Ən cox bilinən ve tetbiq olunan yontem medenin fundus (cismi) adı verilən hissəsinə qoyulan ,nizamlana bilən protezlərdir. (ENDOGAST) . Bu usul udularaq medəyə qoyulan ve icinə maye doldurularaq şişirdilən balon usuluna görə daha az narahatçılıq verir. Mede balonu qoyulan xəstələrdə ən cox qarşılaşılan problem qusma ve ağrıdır. İlk adaptasiyadan zamanı (2 həftəyə qədər uzanmaqla bərabər 3-5 gün ərzində şikayətlər azalır) görülən bu cür problemlər nizamlana bilən mede protezində görülür. Ağırlığı 7 qr olduğu üçün şikayətə səbəb olmur. Endoskopiya taxılır ve çıxardılır. Lakin hazırda qalıcı effekt verən prosedura kimi tek başına istifadə olunmur ve emeliyata riski olanlarda, həmçinin həddindən artiq piylenməsi BKİ-80-dən cox olanlarda emeliyata qədərki hazırlıq dövründə istifadə olunur.

Mede qandalı (Bant)

Mede bantı (qandalı) məhdudlaşdırıcı bir emeliyyatdır. Yerləşdirilməsi olduqca asan ve emeliyyat müddəti cox qısadır. İşləmə mexanizmi yeyilən qida miqdarını məhdudlaşdırmaq üzərinə qurulmuşdur. Xəstə seçiminə cox diqqət edilməzsə uğursuzluqla nəticələnə bilər. Son illərdə cox az tetbiq olunur .

Gastrik Bypass

Bu əməliyyat növündə tətbiq olunan texnika əslində təxminən 100 ildir istifadə olunan mədə cərrahiyyəsinin piylənməyə uyğunlaşdırılmış şəklidir. Tətbiq elədiyimiz bypass texnikası Roux-en-Y Gastrik bypass və Mini qastrik bypass yontəmdir.

• Mədə proksimal steplerlə kəsilərək təxminən 60-80 ml-lik bir rezervuar formalaşdırılır. Yeyunal Treys bağından 50-70 sm distalda ilgək şəklində kəsilərək mədə rezervuarına tikilir.

- 90- 120 dəq. müddət
- Intensiv terapiya- 1- 2 gün
- Stasionarda qalma müddəti 2- 4 gün
- Təkrar işə dönmə 7- 12 gün
- Arıqlama 12-16 ay ərzində

• Mədə proksimal steplerlə kəsilərək təxminən 20 ml-lik bir rezervuar formalaşdırılır. Yeyunal Treys bağından 50-70 sm distalda kəsilərək mədə rezervuarına 1-2 sm-lik anastomozla tikilir. Nazik bağırsağın proksimal hissəsi xəstədə piylənmə dərəcəsinə görə 75-150 sm distal hissəyə anastomoz edilir.

- 90- 180 dəq. müddət
- Intensiv terapiya- 1- 2 gün
- Stasionarda qalma müddəti 2- 4 gün
- Təkrar işə dönmə 7- 12 gün
- Arıqlama 12-16 ay ərzində

Roux-EN-Y Gastrik Bypass Texnikası

Bu texnikada mədənin ölçüləri kiçildilərək təxminən 30-50 millilitrəyə gətirilir. Bu kiçik bir çay stəkanından daha kiçik həcmdir. Buna görə əməliyyatın məhdudlaşdırıcı xüsusiyyəti ortaya çıxır. Mədənin geri qalanı passiv olaraq kənar qalır. Yeni ilkin olaraq mədə şuntlanmış (bypasslanmış) olur. Ardından nazik bağırsaqlarla mədə arasında yeni bir yol düzəldilir. Öd və mədə altı vəzin şirələri xəstənin kilosuna görə daha irəliyə daşınır və qidaların həzminin ləngiməsinə şərait yaradılır.

Əməliyyat sonrasında hansı qidalanma pozğunluqları ortaya çıxa bilər?

Gastrik Bypass üsulu ilə artıq kiloların 70-80% verile bilər. Belə bir misal verək: İdeal çəkisi 70 kq olmalı olan bir xəstə 170 kilodursa, artıq kilo=100 kq, Bypass ilə 70-80 kq verə bilər. Son çəkisi 90-100 kq ola bilər. Bundan daha çox kilo verə bilən xəstə sayı çoxdur. Daha çox kilo verə bilən xəstələr həyat tərzi dəyişdirmiş xəstələrdir. Kilo itirilməsi ümumiyyətlə 1 il içində baş verir.

Bypass cərrahiyyəsində mədənin böyük bir qismi və bağırsaqların 2 metrə yaxın bir qismi passiv qalır. Bypassın məqsədi qidaların sorulmasını əngəlləməkdir. Bunun nəticəsində bədəne lazım olan bəzi maddələrin sorulmasını pozula bilər. Xüsusən təsirlənən maddələr arasında B12 vitamini, dəmir, kalsiumdur. Vitamin B12 sorulmaq üçün mədədən ifraz olunan bir faktora (KASL faktoru) ehtiyac duyur. Əməliyyatdan sonra bu vitaminlər hər ay inyeksiya yolu ilə bərpa edilməlidir. İtirilən vitaminlər üçün hər gün vitamin dəstəyi verilməlidir. Bu əskikliklər davamlı tətbiq olunan xəstələrdə problem yaratmamaqda və çox yaxşı foleksiya edilməkdədir. Bariatrik diyetoloq təqibində olmayan xəstələrdə protein çatışmamazlığı əmələ gələ bilər. Xəstələrin diyetlərinin, xüsusəndə erkən zaman qidalanmaları çox ciddi təqib olunmalıdır.

Mədənin boruvari kiçildilməsi (Sleeve qastrektomiya)

Sleeve Qastrektomiya əməliyyatı son illərdə gedərək artan nisbətə tətbiq olunmağa başlamışdır. Bu əməliyyat zamanı mədənin böyük bir qismi geri dönüşü olmayacaq şəkildə çıxardılır. Geriyə qalan mədə toxuması təxminən 80-120 ml-dir.

• Laparoskopik sleeve qastrektomiya (LSG), gastrik sleeve cərrahisi, ya da sleeve gastrektomiya (tüp mədə) nisbətən yeni bir cərrahi metoddur. Ortalama mədə həcmi 80-100 ml-ə qədər kiçildir. Əsas mexanizmdə Grelin hormonu durur.

- 60- 120 dəq. müddət
- Intensiv terapiya- 1 və ya 0 gün
- Stasionarda qalma müddəti 1- 3 gün
- Təkrar işə dönmə 7- 12 gün
- Arıqlama 12 ay ərzində

Sleeve Qastrektomiya əməliyyatının obezitet üzərində (artıq çəki) iki cür təsiri vardır:

1. Məhdudlaşdırıcı (restriktiv)təsir: Mədənin həcmi kiçildildiyi üçün daha tez doyulur.
2. Hormonal təsir: İştah hormonlarının böyük bir qismi mədənin dib hissəsində əmələ gəlmiş olduğu üçün iştahda azalma və yemək aralarında aclıq hissində gerilmə olur.
3. Müasir və lazım gələrsə digər əməliyyat növlərinə keçilə biləcək çox effektiv bir metoddur.

Piylənmə (köklük)müayinələri

Obezitəyə görə klinikamıza müraciət edən xəstələrə aşağıdakı müayinələr tətbiq olunur:

- Metabolik müayinələr
- Bariatrik diyetoloq təlimi və müayinələri
- Ultrasonoqrafiya (ödə kəsəsi daşlarının və qaraciyər böyüklüyünün təyini)
- Endoskopiya (lazımlı xəstələrdə pH-metrə, hərəkətilik testləri)
- Apnoe (tənginəfəslik)şikayəti olan xəstələrdə döş qəfəsi xəstəliklərinin konsultasiyası ,Spirometriya testi ,tənəffüs fiziologiyası testləri:
- Anestezioloqun konsultasiyası
- Bariatrik psixoloji təlim və müayinələri

Hara müraciət edə bilərik?

Piylənmə (köklük) və metabolik xəstəliklər üçün bütün şöbələrin bir arada olduğu mərkəzimiz Modern Hospital – da yerləşir.

Ədəbiyyatlar

1. Bariatric Today. (n.d.) Retrieved 15 November 2012 from <http://www.bariatrictoday.com/bariatric-surgery-information/the-most-important-questions-to-ask-your-doctor.html>
2. Buchwald, H; Cowan, GSM; Pories, WJ (2007), Surgical Management of Obesity, Saunders Elsevier, ISBN 978-1-4160-0089-1
3. Buchwald H, Oien DM. Metabolic/bariatric surgery worldwide 2008. *Obes Surg* 2009;19:1605-1611. <http://dx.doi.org/10.1007/s11695-009-0014-5>
4. Oxford Centre for Evidence-based Medicine - Levels of Evidence (March 2009)/
5. IFSO Guidelines for Safety, Quality, and Excellence in Bariatric Surgery /Obesity surgery 18:5 2008 May pg 497-500/

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ДУМКИ З МЕХАНІЗАЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Бей Роман Васильович

ДНУ «Український науково-дослідний інститут спирту і біотехнології продовольчих продуктів», директор,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник (Україна)
e-mail: bey_roman@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Висвітлено передумови становлення науки про механізацію трудомістких процесів у тваринництві на українських землях в другій половині XIX ст. Доведено, що розроблення та випробування сільськогосподарської техніки прискорилися після організації перших галузевих наукових установ і освітніх закладів. Охарактеризовано напрями діяльності та здобутки Акимівської машиновипробувальної станції. З'ясовано, що перші системні дослідження з механізації тваринництва спрямовувалися на розроблення основ регіонального кормовиробництва для практичних потреб галузі.

Ключові слова: механізація тваринництва, машиновипробувальна справа, кормовиробництво.

РЕЗЮМЕ

Освещены предпосылки становления науки о механизации трудоемких процессов в животноводстве на украинских землях во второй половине XIX ст. Доказано, что разработка и испытание сельскохозяйственной техники ускорились после организации первых отраслевых научных учреждений и учебных заведений. Приведена характеристика направлений деятельности и достижений Акимовской машиноиспытательной станции. Выяснено, что первые системные исследования по механизации животноводства направлялись на разработку основ регионального кормопроизводства для практических потребностей отрасли.

Ключевые слова: механизация животноводства, машиноиспытательное дело, кормопроизводство.

ABSTRACT

The prerequisites of formation of the science on the mechanization of labor-intensive processes in animal husbandry on Ukrainian lands in the second half of the nineteenth century on Ukrainian lands were highlighted. It is proved that the development and testing of agricultural machinery was accelerated after the organization of the first branch research and education institutions. Characteristics of the activities and achievements of Akymovska machine-testing station were made. It is found that the first systematic studies on the livestock mechanization were directed to development base on regional fodder production for the practical needs of industry.

Keywords: mechanization of animal husbandry, machine-testing work, forage production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі державотворення в Україні важливе значення надається зростанню конкурентоспроможності тваринництва та вирішенню продовольчої проблеми. Рентабельність галузі ґрунтується як на зростанні генетичного потенціалу продуктивності сільськогосподарських тварин, так і на основі запровадження інтенсивних технологій їх вирощування, що передбачає повну механізацію та автоматизацію трудомістких виробничих процесів, широке застосування комп'ютерної техніки. На кожному історичному етапі наука синтезує в концентрованому вигляді свої минулі досягнення, при цьому кожен творчий результат входить невід'ємною частиною до її загального фонду. З огляду на це отримання нового знання не можливе без ґрунтового аналізу та синтезу історичного досвіду.

Відтворенню окремих віх становлення науки про механізацію сільського господарства та машиновипробувальної справи присвячені наукові розвідки Т. І. Бруно, П. М. Василенка, С. І. Луганова, Л. Погорілого, Я. А. Роках, М. О. Уперенка [1, 2, 4–8, 10, 11]. Однак до цього часу ґрунтовно не вивчено науково-організаційні чинники розроблення основ механізації тваринництва на українських землях, не узагальнено здобутки перших галузевих наукових установ і навчальних закладів. З огляду на це дані завдання висувалися на перший план при проведенні дослідження. Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В дореформений період в Російській імперії застосування машин в поміщицьких господарствах носило епізодичний характер, оскільки праця кріпосних забезпечувала землевласникам отримання сільськогосподарської продукції без зайвих затрат. Основними знаряддями для оброблення ґрунту залишалися соха і борона кустарного виробництва. В крупних поміщицьких господарствах півдня країни, де кріпосні відношення були поширені відносно слабо, раніше ніж в інших регіонах формувалися елементи капіталістичної організації виробництва, основаної на найманій праці і застосуванні машин.

Сільськогосподарське машинобудування в Російській імперії зароджувалося на початку XIX ст. Першу сільськогосподарську майстерню відкрив в 1802 р. в Москві Вільсон, перший завод сільськогосподарського машинобудування в 1818 р. в Варшаві Лільпоп. В 30–40-х роках XIX ст. майстерні і заводи для ремонту та виготовлення сільськогосподарських машин організовували в багатьох містах. Так, в 1835 р. створено машинобудівне підприємство Ріхтера в Ромнах. В 1841–1842 роках в Кременчузі Потьомкін побудував підприємство, яке виготовляло сільськогосподарські машини і обладнання для цукрових та інших заводів. Велику майстерню відкрив у 1841 р. Кандиба на хуторі Дмитрівка Конотопського повіту Чернігівської губернії, яка випускала біля 45 типів різних механізмів і знарядь [9].

Сільськогосподарські машини і обладнання для цукрових та винокурених заводів і млинів виготовляли заводи Браницьких, Менцеля в Білій Церкві, Абази – в Шполі, Кочубея – в Диканьці, Милорадовича – в Рибцях на Полтавщині, механічній майстерні Заславського – в Катеринославі. Підприємства сільськогосподарського машинобудування в 50-ті роки XIX ст. створено в Олександрівці Катеринославської губернії, Одесі, Карлівці Полтавської губернії, де виготовляли машини за закордонними зразками, а також створювали власні конструкції, ґрунтуючись на місцевих умовах їхньої експлуатації.

В 60-ті роки XIX ст. встановлено безмитне ввезення в Російську імперію заліза і чавуну, а також готових машин, що створило конкуренцію вітчизняному сільськогосподарському машинобудуванню, яка слугувала потужним поштовхом для його розвитку. В кінці 70-х років в країні вже функціонувало 340 підприємств з виготовлення сільськогосподарських машин і обладнання [2].

Технічний прогрес в промисловості пореформеного періоду зумовив розширення застосування машин в сільському господарстві, насамперед, на півдні країни. Це сприяло становленню товарного землеробства і тваринництва, зростанню рівня їх механізації. Передусім отримало розвиток кормовиробництво для практичних потреб тваринництва. З кінця 60-х років почала запроваджуватися парова енергетика. В 1968 р. під Петербургом проведено перші в Російській імперії досліди парової канатної оранки за допомогою 14-сильного (біля 10 кВт) парового локомотива, за допомогою якого можна було проводити культивування і боронування, а також балансуєчого канатного плуга, виготовленого в Англії. В наступне десятиріччя оранка за допомогою парових агрегатів отримала деяке поширення в крупних поміщицьких господарствах України, не зважаючи на їх дорожнечу. Значно ширше почали використовувати парові молотарки. В середині 90-х років XIX ст. на півдні було більше 10 тис локомотивів, що застосовувалися з сільськогосподарськими цілями [5].

В другій половині XIX ст. збільшився запит на сільськогосподарські машини. Зростання їх імпорту сприяло тому, що зарубіжні заводи почали виготовляти машини і землеробські знаряддя, спеціально пристосовані до специфічних умов Російської імперії. Окрім того, при складах зарубіжних фірм створювалися механічні майстерні з ремонту техніки, на базі яких згодом виникли механічні заводи, які виготовляли нові машини спочатку за закордонними зразками, а згодом власної конструкції. Так сформувалося вітчизняне сільськогосподарське машинобудування як самостійна галузь промисловості. В 1880 р. на українських землях існувало 58 підприємств, які виготовляли сільськогосподарські машини – молотарки, рядкові сіялки, сінокосарки, кінні граблі тощо, що склало базу становлення кормовиробництва. Водночас вступили в експлуатацію заводи Ельворті – в Єлисаветграді, Леппа – і Вальмана – під Олександрівкою на Хортиці, Харкові, Грієвза – в Бердянську та ін. Однак, всі сільськогосподарські машини, що випускалися в цей період на українських землях, були розраховані на приведення їх в дію тваринами чи силою людини. Машини з паровою тягою і локомотиві в цей період ще не виготовлялися [9].

З введенням у 1885 р. мита на сільськогосподарські машини, які ввозилися із-за кордону, їх імпорт скоротився, що сприяло розширенню власного виробництва. Розвиток металургії на півдні країни, будівництво залізничних доріг, широкий місцевий ринок сприяли тому, що Україна стала центром сільськогосподарського машинобудування, тут вироблялося більше половини сільськогосподарської техніки Російської імперії. Так, в 1894 р. на українських землях функціонувало 82 заводи сільськогосподарського машинобудування, а в Російській імперії лише 193 [4].

В наступне десятиріччя відбувається концентрація сільськогосподарського машинобудування, започатковується випуск локомотивів і керосинових двигунів. В 1900 р. в Києві відкрито завод комбінованих бурякових сіялок, які користувалися значною популярністю. Розширюється асортимент сільськогосподарських машин: вдосконалені плуги, рядові сіялки, сіялки для посіву буряка, сортування, соломорізки і корморізки, кінні молотарки тощо. В 1913 р. на 177 заводах, що функціонували на українських землях, виготовлялося 61,3% загального випуску сільськогосподарської техніки в Російській імперії [9].

Десять найбільш крупних акціонерних товариств в 1913 р. створили всеросійське монополістичне об'єднання заводів сільськогосподарських машин і обладнання, в яке увійшли 7 представників південного машинобудування. Однак, технічний рівень більшості машинобудівних підприємств був досить низьким. Внаслідок дешевої робочої сили відсоток ручної праці залишався високим, що гальмувало технічний прогрес машинобудування. Якість матеріалів, які надходили до заводів, була низькою, відчувався брак технічних кадрів.

В дореволюційний період випускалася досить обмежена номенклатура сільськогосподарських машин і обладнання: лише 30–40 найменувань. Незважаючи на те, що більшість сільськогосподарської техніки була запозичена в зарубіжних фірмах, створено кілька вдалих вітчизняних конструкцій. Так, значне поширення отримали чотирьохкінні молотарки, створені на Харківському заводі Вестберга. Оригінальні

конструкції складних молотарок з 8-сильним паровим двигуном виготовлялися на Луганському заводі. Більш досконалу сіялку створили брати Дашкові, завод яких знаходився в Сумах [1].

В історії сільськогосподарської техніки відомі імена багатьох вітчизняних винахідників, які намагалися механізувати трудомісткі процеси. Так, у 1830 р. у Вільному Економічному Товаристві проводилися дослідження молотильно-віяльної машини, створеної винахідником А. Вешняковим. Російський новатор П. Жегалов в 1835 р. сконструював колосо-жниварський візок, який приводився в дію кінською силою. Цього самого року жниварську машину створив П. Григор'єв. В 1844 р. Л. Кобилінський побудував машину елеваторного типу для збирання картоплі. В 1852 р. А. Хитрін винайшов сінокосарську машину, а в подальшому й ряд інших агрегатів для приготування кормів для тварин [3].

Багато винахідників працювали над створенням трактора. В 1830 р. Д. Загрязький побудував екіпаж на гусеничному ході. Більш досконалу конструкцію гусеничного механізму в 1879 р. запропонував російський винахідник-самоучка Ф. Білов. В 1888 р. він сконструював перший у світі гусеничний трактор з паровим двигуном, однак в Російській імперії не було умов для реалізації його винаходу. Трактори з паровими двигунами в кінці XIX ст. поступали з-за кордону в крупні поміщицькі маєтки. Зокрема, використовували парові трактори «Кейс» (США), «Рестон-Проктор» (Англія), «Гаар-Скотт» (США). На початку XX ст. парові трактори почали витіснятися тракторами з двигунами внутрішнього згорання, які надходили в країну з-за кордону. Вони були значно економніші, мали меншу масу на одиницю потужності і були більш прогресивні.

Роботи зі створення тракторів проводили і в Україні. Так, на заводі сільськогосподарських машин А. Я. Копом в Кічкасі біля Олександрівки (Запоріжжя) напередодні Першої світової війни було створено конструкцію трактора спрощеного типу, однак з початком воєнних дій завод зупинив роботу. Над створенням тракторів також працювали на заводі А. Угнера в Кічкасі. Конструювали колісний «Селянський трактор» для використання в невеликих господарствах. Після закінчення війни на його основі створено один із перших радянських тракторів – «Запорожець» [3].

Перший на українських землях комбайн з кінським приводом створив в 1868 р. агроном А. Р. Власенко, запатентувавши його як «зернозбиральну машину». Виготовлені ним 2 машини пройшли успішну апробацію, однак Міністр землеробства заборонив її випуск через надмірно складну конструкцію. Успішно працював над створенням сільськогосподарської техніки український винахідник М. М. Бернардо. Зокрема, ним були винайдені сіялки оригінальної конструкції (1877), сталеві борони (1895). Оригінальним є запропонований ним спосіб внесення добрив на поля плугом – «електроудобрявач» і «електрокультиватор» (1892). Він також побудував модель зерносушарки, що знайшла застосування при виробництві кормів у крупних поміщицьких господарствах, винайшов пневматичну поливальну машину (1868) та ін. Варто відмітити, що технологія вирощування худоби у селянських господарствах була примітивною, що виключало застосування засобів механізації виробничих процесів. У деяких господарствах підготовлювали зерно до згодовування шляхом подрібнення, застосовуючи жорна з ручним приводом, а подекуди використовували ступи [9].

Продукція українських підприємств і розробки винахідників у галузі сільськогосподарської техніки демонструвалися на сільськогосподарських виставках. В 1829 р. в Петербурзі була відкрита перша публічна виставка промислових виробів. Окрім продукції сільського господарства там експонувалися деякі вітчизняні сільськогосподарські знаряддя. Більш різноплановою була друга всеросійська сільськогосподарська виставка 1836 р. в Москві. На третій сільськогосподарській виставці (Петербург, 1850) був відкритий спеціальний відділ «Господарські машини, знаряддя для оранки», в якому експонувалося 120 зразків сільськогосподарських машин і обладнання, в тому числі 19 конструкцій вітчизняних плугів, 2 культиватори, 12 борон тощо. Із представлених на виставці молотарок значний інтерес викликала оригінальна чотирьохкінна з зубовим барабаном конструкції механіка М. Гвоздкова, яку виготовляли в Харкові [8].

В 1913 р. відкрилася чергова Всеросійська виставка в Києві, на якій відділ сільськогосподарських машин був найбільшим. Представлено останні конструкції кінських плугів, сіялок, зокрема цікавим експонатом був передковий «новоросійський» плуг з панцирним відвалом, поліпшений професором К. Г. Шиндлером.

Системне вивчення сільськогосподарської техніки розпочалося з 1869 р. після створення в Санкт-Петербурзі Імператорського сільськогосподарського музею. На його базі випробовувалася техніка, давалися рекомендації до її використання, розроблялася технічна документація. Зокрема, пройшов апробацію трактор з двигуном внутрішнього згорання «Інтернаціонал», виготовлений заводом Міжнародної компанії жниварських машин (США), який працював з 1907 р. в маєтку Лівена в Полтавській губернії [9].

В 1877 р. при Петровській сільськогосподарській академії відкрилася станція для дослідження сільськогосподарських машин і знарядь. В 1896 р. приступив до читання курсу «Вчення про сільськогосподарські машини і двигуни» в Московському сільськогосподарському інституті В. П. Гарячкін, розробив теоретичні основи розрахунку і побудови сільськогосподарських машин і знарядь, обґрунтував технологічні процеси. На відміну від попередників, які застосовували описовий метод, викладав закони теоретичної механіки і вищої математики як основи машинобудування. В 1913 р. опублікував оригінальний атлас сільськогосподарських машин з основами їх теорії і розрахунку [3].

На українських землях перші галузеві освітні центри були створені в кінці XIX ст. Так, у 1885 р. при Харківському технологічному інституті організовано кафедру сільськогосподарського машинобудування. В

1898 р. при Київському політехнічному інституті створено кафедру сільськогосподарських машин, на якій проводилися роботи з удосконалення конструкцій та випробування сільськогосподарської техніки. У становлення обох кафедр вагомий внесок зробив К. Г. Шиндлер, розробивши теорію удосконалення і випробування орних знарядь. Опублікував низку праць, що мали наукове і практичне значення: «Плуги оборотні і багатокорпусні», «Нарис розвитку парової оранки», «Дискові культиватори», «Американські молотарки» та ін. [8].

Першу в Російській імперії галузеву наукову дослідну установу – Бюро по сільськогосподарській механіці Вченого комітету Головного управління землеобладнання і землеробства створено в 1907 р. в Санкт-Петербурзі. За керівництва Д. Д. Арцибашева Бюро за 10 років перетворилося із консультативного органа в наукову організацію, яка не лише досліджувала сільськогосподарські машини, а й проводила їх випробування [9].

Бюро по сільськогосподарській механіці виконувало такі завдання: розроблення програми досліджень сільськогосподарських машин і знарядь, підготовка щорічних звітів про дослідження сільськогосподарських машин в країні і за кордоном, складання зведень літератури по сільськогосподарській механіці, проектування типів машиновипробувальної станції, затвердження програм викладання сільськогосподарської механіки. З 1909 р. Департаментом землеробства видавався щомісячний журнал «Известия бюро по сельскохозяйственной механике» [6].

В 1912 р. в структурі Бюро створено дослідні і допоміжні лабораторії, що дозволило розширити тематику досліджень. Функціонували відділи: організаційний, машин-знарядь, монокультури і двигунів, фізики і механіки ґрунтів, досліджень і вивчення матеріалів, агрономічний, атласу деталей, хімічний, зернова лабораторія, видавничий, економіко-статистичний. Цього самого року спеціальна комісія, створена при Бюро з сільськогосподарської механіки, відвідала ряд маєтків, розташованих переважно на українських землях, і дослідила роботу тракторів з двигуном внутрішнього згорання з метою визначення їх ефективності. Були розроблені рекомендації для вибору і експлуатації тракторів у господарствах.

Першу дослідну установу з механізації сільського господарства на українських землях створено в 1913 р. – Акимівське відділення бюро по сільськогосподарській механіці, а в 1914 році організовано агрономічну лабораторію випробувань тракторів і збиральних машин, ґрунтообробних і посівних машин, метеостанцію, дослідне поле. Ученими станції проводилися дослідження не тільки технічних характеристик, а й впливу ходової частини важких тракторів на фізико-механічний стан ґрунту, вивчалися наслідки їх дії на урожайність кормових культур для тваринництва тощо. В 1906 р. проведено перші в Російській імперії випробування сіялок. В 1914 р. випробувано жатку-молотарку – зерновий комбайн фірми «Холт» (США). Дослідження проводили А. А. Барановський, К. І. Васил'єв, Б. А. Линтаврев, А. М. Судаков, А. Б. Трейвас, І. Б. Трейвас та ін. [9].

Одним із найбільш вагомих результатів досліджень Акимівської станції було створення нового методу вивчення роботи знарядь для оранки і робочих органів машин, що деформують ґрунт, – методу його фіксації спеціальною фіксуючою масою. Ця робота вчених-новаторів дозволила сформулювати чітке уявлення не лише про характер деформації ґрунту тим чи іншим елементом машини, а й поставити на наукову основу вивчення фізико-механічних властивостей оброблюваних ґрунтів.

ВИСНОВКИ

Становлення наукової думки з механізації тваринництва відбулося в другій половині XIX ст. – на початку XX ст. і зумовлювалося збільшенням попиту на виробництво тваринницької продукції, організацією товарного тваринництва. Розвитку сільськогосподарського машинобудування перешкождали несприятливі умови – відсутність стабільної державної підтримки, брак металу потрібних марок і профілей тощо. Потреби великих поміщицьких господарств в сільськогосподарській техніці переважно задовольнялися її імпортом.

Наукові пошуки з механізації тваринництва стали більш цілеспрямованими з організацією галузевих наукових установ і навчальних закладів. Першими галузевими навчальними одиницями на території України були кафедра сільськогосподарського машинобудування Харківського технологічного інституту (1885) та кафедра сільськогосподарських машин Київського політехнічного інституту (1898), на яких проводилися роботи з удосконалення і випробування сільськогосподарської техніки. Основним здобутком першої галузевої дослідної одиниці на українських землях, Акимівської машиновипробувальної станції, є розроблення нового методу вивчення роботи знарядь для оранки і робочих органів машин, що деформують ґрунт. Механізація тваринництва цього періоду відбувалася переважно у напрямі кормовиробництва для практичних потреб тваринництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акопян С. И. Знаменательные даты тракторостроения / С. И. Акопян // Тракторы и сельскохозяйственные машины. – 1967. – № 6. – С. 41–43.
2. Бруно Т. И. Положение крупного сельскохозяйственного машиностроения в России / Т. И. Бруно // Вопросы сельскохозяйственного машиностроения в России. – М., 1923. – С. 29–31.
3. Василенко П. М. Выдающиеся русские техники-механики и изобретатели / П. М. Василенко. – К., 1950. – 21 с.

History of Science and Technics

4. Василенко П. М. До історії розвитку землеробської механіки на Україні / П. М. Василенко, Д. Г. Войтюк // Науковий вісник НАУ. – К., 1997. – Вип. 9. – С. 3–8.
5. Василенко П. М. Розвиток сільськогосподарського машинобудування // Наука і життя. – 1952. – № 12. – С. 13–16.
6. Луганов С. И. Очерки развития сельскохозяйственного машиностроения на Украине / С. И. Луганов, Н. Д. Федотов // Технический прогресс в машиностроении Украинской ССР. – Киев, 1967. – С. 210–242.
7. Погорілий Л. На зорі вітчизняного сільськогосподарського машинобудування / Л. Погорілий // Техніка АПК. – 2003. – № 9–10. – С. 37–38.
8. Погорілий Л. Становлення і розвиток машиновипробувань в Україні / Л. Погорілий // Техніка АПК. – 1998. – № 3. – С. 4–6.
9. Развитие механизации и электрификации сельского хозяйства Украинской ССР / П. М. Василенко, Н. П. Барабан, И. А. Коваль и др.; АН УССР, Ин-т истории. – К. : Наукова думка, 1988. – 472 с.
10. Роках Я. А. К вопросу о возникновении заводов сельскохозяйственного машиностроения в России // Архив истории науки и техники. – Л., 1934. – Вып. 4. – С. 323–335.
11. Уперенко М. О. З історії сільськогосподарського машинобудування на півдні Росії в період імперіалізму / М. О. Уперенко // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1971. – Вип. 10. – С. 45–48.

ТЕХНИКА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ, ПОЛИТИКА КОМПАНИИ В ПОДДЕРЖКЕ В ОБЛАСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Намиг Исаев¹, Севиндж Махмудова²

Сообщество проживающих в Грузии Азербайджанцев, академический доктор по бизнес-администрированию (Азербайджан)¹

Азербайджанский государственный аграрный университет, старший преподаватель (Азербайджан)²

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается система управления нефтяной компании промышленной безопасностью, охраной труда и окружающей среды является необходимым элементом эффективного управления производством.

Нефтяная компания несет большую ответственность за успешное управление профессиональными рисками, связанными с воздействием на жизнь и здоровье работников, оборудование, имущество и окружающую среду.

Никакие соображения экономического, технического или иного характера не могут быть приняты во внимание, если они противоречат необходимости обеспечения безопасности работающих на производстве, населения и окружающей природной среды.

Ключевые слова: безопасность в работе, промышленная безопасность.

ABSTRACT

In this article discusses the management system of the oil company, industrial safety, occupational safety, and the environment is an essential element of effective management. In the oil of the control system of industrial health, safety and the environment is an essential element of effective management.

The oil company has a great deal of responsibility for the successful management of occupational risks associated with exposure to the life and health of employees, equipment, property and the environment.

No consideration of economic, technical or otherwise cannot be taken into account if they are contrary to the need to ensure the safety of workers at work, the public and the environment.

Keywords: safety work, industrial safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Нефтяная компания несет большую ответственность за успешное управление профессиональными рисками, связанными с воздействием на жизнь и здоровье работников, оборудование, имущество и окружающую среду.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Компания стремится постоянно совершенствовать результаты в области промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды и ставит перед собой следующие цели:

- последовательное снижение показателей производственного травматизма, профессиональных заболеваний, аварийности и негативного воздействия на окружающую среду;
- обеспечение организации безопасного производства и охраны окружающей среды на основе внедрения единой интегрированной системы управления ПБ, ОТ и ОС мирового уровня, включающей ключевые процессы идентификации опасностей, оценки и управления профессиональными рисками;
- последовательное внедрение лучших мировых практик в области техники, технологии и управления промышленной безопасностью, охраной труда и окружающей среды на всех производственных предприятиях.

Обязательства нефтяной компании в отношении промышленной экологической безопасности, охраны труда и гражданской защиты:

- создание условий, в том числе методов мотивации и вовлечения в деятельность по обеспечению промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды, при которых каждый работник Нефтяной Компании осознает и принимает ответственность за собственную безопасность и безопасность окружающих, имея право на остановку и/или отказ от выполнения операции, угрожающей жизни и здоровью его самого и окружающих;
- внедрение, поддержка и постоянное совершенствование эффективной системы управления промышленной безопасностью, охраной труда и окружающей среды в Нефтяной Компании в соответствии с требованиями международных и национальных стандартов;
- последовательная реализация полного комплекса превентивных мер по снижению вероятности происшествий до обоснованного, практически достижимого уровня, исходя из понимания того, что любая планируемая или осуществляемая производственно-хозяйственная деятельность Нефтяной Компании и ее дочерних и зависимых обществ связана с потенциальной опасностью;
- непрерывное улучшение условий труда, уровня промышленной и экологической безопасности, а также мониторинг данных улучшений;

- обеспечение соответствия требованиям действующего законодательства с использованием всех имеющихся экономически целесообразных возможностей снижения риска сверх требований законодательства;
- постоянные усилия, направленные на повышение уровня знаний, компетентности и осведомленности работников по вопросам промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды посредством различных форм обучения и наставничества;
- обеспечение необходимых ресурсов для реализации политики в области ПБ, ОТ и ОС;
- внедрение соответствующих методов управления в отношении контрагентов и деловых партнеров Нефтяной Компании для обеспечения соблюдения ими требований «Политики» при осуществлении их деятельности на предприятиях и объектах Нефтяной Компании;
- обеспечение открытости и доступности показателей в области промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды путем адекватного обмена информацией и диалога со всеми заинтересованными сторонами;
- своевременная актуализация и доведение политики Нефтяной Компании в области ПБ, ОТ и ОС до всех работников Компании, а также заинтересованных третьих лиц.

Техника безопасности (тб) – устаревший термин, обозначавший часть функции «охраны труда» – управления производственной деятельностью, направленной на предотвращение травм и заболеваний, связанных с производством. В настоящее время практически не применяется и не встречается в официальных документах. Современное название функции в России и странах СНГ – «охрана труда (ОТ)», в международных компаниях – «Health&Safety (H&S)» / «Здоровье и Безопасность». Сфера «охраны труда» только в незначительной мере совпадает со сферой «техники безопасности» («здоровья и безопасности»). «Охрана труда» включает в себя, прежде всего, юридические вопросы – права и обязанности работников и работодателей, обеспечивающие соблюдение требований Трудового Кодекса. «Техника безопасности», напротив, означает набор требований к поведению работников и выполнению ими своей рабочей функции, направленных на предотвращение опасных ситуаций для жизни и здоровья как самих работников, так и их окружения. В терминологии Трудового кодекса АР аналогом понятия «техника безопасности» является понятие «безопасные методы и приемы работы». Однако, содержание этого словосочетания в трудовом законодательстве и иных нормативных правовых актах не раскрыто. Инструктаж техники безопасности производится, как правило, во время приобретения профессионально и/или специального образования. Так же правила техники безопасности публикуются в соответствующих той или иной специальности учебных пособиях. По характеру и времени проведения, инструктажи подразделяют на: 1) Вводный; 2) Первичный на рабочем месте; 3) Повторный; 4) Внеплановый; 5) Целевой.

Одним из критериев эффективности действующей системы управления охраной здоровья персонала и производственной безопасности (**ЗП и ПБ**) является ее соответствие требованиям спецификации OHSAS 18001:2007 и российского ГОСТ Р 12.0.007-2009 «Система стандартов безопасности труда. Система управления охраной труда в организации. Общие требования по разработке, применению, оценке и совершенствованию».

Опасные и вредные факторы, опасные работы

Опасные и вредные факторы на объекте (рабочем месте) выделяются в соответствии с требованиями трудового кодекса Азербайджана.

- участие в производственном процессе или возможность образования при проведении процесса опасных химических веществ (вредных, пожаровзрывоопасных);
- высокие давления;
- высокие температуры;
- движущиеся части оборудования и механизмов (включая вращающиеся и вибрирующие части);
- опасные значения электрического напряжения;
- шум, вибрация и др.

При определении степени риска травматизма рассматриваются все стадии работ: в процессе подготовки, на стадиях выполнения и завершения (см. таблицу 1).

Одним из критериев эффективности действующей системы управления охраной здоровья персонала и производственной безопасности (ЗП и ПБ) является ее соответствие требованиям спецификации OHSAS 18001-2007 и гост 12.0.230-2007

Указанные документы регламентируют лишь общие требования к создаваемым системам охраны труда и производственной безопасности в организациях, оставляя право выбора конкретных и наиболее удобных путей их реализации за коллективами, внедряющими эти системы.

Основой системы управления охраной ЗП и ПБ являются корректное проведение идентификации опасностей, оценка риска и выбор эффективных способов его контроля. В редакции OHSAS 18001-2007 эти требования сформулированы следующим образом.

Организация должна установить, внедрить и соблюдать процедуры для постоянной идентификации опасностей, оценки риска и выбора необходимых способов контроля. Процедуры идентификации опасностей, и оценки риска должны учитывать:

- обычные и особые режимы деятельности;
- деятельность всех лиц, имеющих доступ к рабочему месту (включая субподрядчиков и

посетителей);

- поведенческие реакции, возможности и другие человеческие факторы;
- идентифицированные опасности, возникающие вне рабочей среды, которые могут негативно повлиять на здоровье и безопасность лиц на рабочем месте, находящемся под контролем организации;
- опасности, создаваемые вблизи рабочего места, связанные с профессиональной деятельностью, находящейся под контролем организации (подобные опасности могут рассматриваться и в экологическом аспекте);
- инфраструктуру, оборудование и материалы на рабочем месте, предоставляемые данной или другими организациями;
- произошедшие или предполагаемые изменения в организации, сфере ее деятельности или материалах;
- модификации в системе менеджмента ЗПиПБ, включая временные изменения, и их влияние на операции, процессы и хозяйственную деятельность;
- любые применимые законодательные обязательства, относящиеся к оценке риска и внедрению необходимых мер контроля;
- конфигурацию рабочих мест, процессов, механизмов, оборудования и агрегатов, операционных процедур и организации работы, включая их адаптацию к возможностям человека.

Таблица 1

Определение степени опасности

	Определение для травмоопасности (по видам работ)	Определение для нарушений условий труда (по рабочим местам, на промышленной площадке в целом)
Угрожающая степень опасности	Отмечены случаи гибели при проведении подобных работ на предприятии либо имеется потенциал нанесения травмы такой степени тяжести	Зафиксированы случаи профзаболеваний, связанных с рассматриваемым фактором, приведших к инвалидности (потере работоспособности по данной специальности)
Значительная степень опасности	На предприятии при проведении подобных работ отмечены случаи травм, приводящих к потере трудоспособности по данной специальности на срок более 90 суток, либо имеется потенциал нанесения травмы такой степени тяжести	Зафиксированы случаи профзаболеваний, связанных с рассматриваемым фактором
Критическая степень опасности	На предприятии при проведении подобных работ отмечены случаи травм средней тяжести (потеря трудоспособности от 1 до 90 суток) либо имеется потенциал нанесения травмы такой степени тяжести	Превышение величины вредного производственного фактора значения ПДК в рабочей зоне или значения, указанного в соответствующих санитарных нормах и правилах и государственных стандартах; невозможность ее определения с достаточной степенью точности и периодичности
Терпимая степень опасности	Превышение 0,1 ПДК в рабочей зоне или значения, указанного в соответствующих санитарных нормах и правилах и государственных стандартах	

Методология организации для идентификации опасностей и оценки риска должна:

- определяться с учётом масштаба, характера и длительности процессов, обеспечивая скорее предупредительный, чем реактивный подход;
- обеспечивать идентификацию, установление приоритетов и документирование рисков, а также внедрение соответствующих видов контроля.

Для управления изменениями организация должна заранее, до их введения, идентифицировать опасности и риски ЗП и ПБ, связанные с переменами в организации, системе менеджмента ЗП и ПБ либо ее деятельности.

Организация должна гарантировать, что результаты таких оценок учтены при разработке методов контроля.

При определении методов контроля или рассмотрении изменений в существующих методах следует стремиться к снижению рисков в соответствии со следующей иерархией:

- устранение риска;
- замена;
- инженерные средства контроля;
- сигнализация / предупредительные знаки и/или административный контроль;
- средства индивидуальной защиты.

Организациям, внедряющим системы менеджмента охраны здоровья персонала и безопасности труда, следует выбирать наиболее продуктивно «работающие» методики и подходы для выполнения требований соответствующих стандартов и контроля за эффективностью их выполнения. Организация должна установить риски, которые могут быть признаны неприемлемыми, а также которые будут использованы как база при разработке целей и задач в области ЗП и ПБ и соответствующих программ улучшения условий труда. Наиболее корректно определять риски можно с помощью методологии *количественного анализа* риска, нормативно используемой при разработке, например, деклараций безопасности (ДБ) опасных производственных объектов, паспортов безопасности опасных объектов, планов локализации и ликвидации аварийных ситуаций на химико-технологических объектах (в расчетно-пояснительных записках по анализу риска), планов локализации и ликвидации аварийных разливов нефти и нефтепродуктов (в соответствии с требованиями МЧС Азербайджана). Удовлетворительной можно считать оценку риска только от воздействия барического, термического и токсического поражающих факторов.

Одним из примеров реализации требований безопасности является Методика идентификации опасности и оценки риска травматизма, профзаболеваний и нарушений условий труда на рабочих местах (при проведении рабочих операций), аварий и инцидентов (далее – Методика). Методика обеспечивает:

- полуколичественный подход к оценке и управлению риском (по сравнению с часто практикуемым способом фиксации результатов аттестации рабочих мест по условиям труда: аттестован, не аттестован, условно аттестован – последняя категория имеет явно субъективный подтекст);
- возможность вероятностной оценки, учёта не только опасных и вредных факторов производственной среды, но и предыстории травматизма (профзаболеваний) на предприятии;
- возможность принятия аргументированного решения по выбору корректирующих и предупреждающих мероприятий, определению количественно измеряемых целей и задач по охране труда.

Внедрение (после адаптации) Методики на предприятиях позволит снизить уровень травматизма и профзаболеваний, облегчит внедрение и сертификацию системы управления промышленной безопасностью и охраной труда.

Основные положения Методики применительно к предприятиям нефтегазодобычи приведены ниже.

Матрица рисков

Риск нарушений условий труда (степень травмоопасности, опасности профзаболеваний) может быть классифицирован с использованием матрицы рисков (табл. 2).

Таблица 2

Определение класса риска по условию реализации

Условия реализации опасности	Классы риска при степени опасности			
	терпимой	критической	значительной	угрожающей
В случае аварии (инцидента)	3	3	2	2
При выполнении ремонтных, пусконаладочных работ	3	2	2	2
При обслуживании оборудования	2	2	2	1
Постоянно на рабочем месте (при выполнении данного вида работ)	2	2	1	1

Риск аварий (инцидентов) на опасном производственном объекте может быть классифицирован на основе матрицы рисков по трем классам с учётом данных, представленных в табл. 3.

Методика позволяет выделять следующие классы рисков:

- класс 1 – недопустимый риск (должен быть снижен перед выполнением или продолжением выполнения работы, использованием рабочего места, дальнейшей эксплуатацией опасного производственного объекта);
- класс 2 – неприемлемый риск (необходима оценка целесообразности мер по снижению риска);
- класс 3 – допустимый риск.

Опыт работы показывает, что Методика хорошо вписывается в современную систему технического регулирования и позволяет предприятиям оценивать риски травматизма, аварий и инцидентов.

Система ЗП и ПБ является частью общей системы управления предприятием и влияет на эффективность его функционирования (чем меньше внеплановых потерь, связанных с авариями и инцидентами, тем эффективнее предприятие при прочих равных условиях). В общем случае критерий

эффективного управления рисками, связанными с внеплановыми потерями, можно выразить следующим образом: в первую очередь вкладывать средства надо в то мероприятие, которое на единицу вложенных средств позволяет получить максимум снижения риска, а после реализации данного мероприятия надо снова оценить и выбрать следующее наиболее эффективное мероприятие. Программу улучшения ЗП и ПБ целесообразно реализовывать по указанному алгоритму.

Таблица 3

Определение класса риска по частоте и потенциальному ущербу

Частота реализации аварии (инцидента), случаев/год	Класс риска при потенциальном ущербе, МРОТ*				
	< 200	200–2000	2000 – 20000	20000-200000	> 200000
$10^{-5} - 10^{-6}$	3	3	3	3	2
$10^{-4} - 10^{-5}$	3	3	3	2	2
$10^{-3} - 10^{-4}$	3	3	2	2	
$10^{-2} - 10^{-3}$	3	2	2	1	
$10^{-1} - 10^{-2}$	2	2	1	1	
$1 - 10^{-1}$	2	1	1	1	
> 1	1	1	1	1	

* МРОТ – минимальный размер оплаты труда.

В цивилизованном мире давно установлено, что для минимизации затрат на охрану труда и увеличения при этом эффективности производства необходима система управления охраной труда (СУОТ), являющаяся частью общей системы управления организацией.

Для решения задач по обеспечению здоровья и безопасности в процессе трудовой деятельности согласно трудовому кодексу Азербайджана по охране труда и техники безопасности. Общие требования рекомендуется использовать трудовой кодекс, которая должна обеспечивать управление рисками в области, связанной с деятельностью организации, соответствовать политике организации и стремительно совершенствующемуся на всех уровнях менеджменту управления.

Системный подход в области управления безопасностью и здоровьем предполагает идентификацию, оценку и устранение или снижение риска на каждом рабочем месте и непрерывное совершенствование трудового законодательства и трудового кодекса. Производя оценку риска, необходимо четко выделить объект защиты. Риск может быть профессиональным (объект защиты – работник), техническим (объект защиты – оборудование, сооружения), экологическим (объект защиты – окружающая среда).

Риск имеется практически на каждом рабочем месте. Например, на рабочем месте имеется опасность – движущаяся конвейерная лента или вращающийся элемент оборудования. Выясняем возможные причины реализации опасности в нежелательные события, каковыми обычно являются:

- отсутствие ограждения, экранов, блокировок, исключающих случайный и преднамеренный контакт работников с источником риска;
- несоответствие предохранительных, защитных устройств;
- недостаточная скорость срабатывания механизмов защиты;
- неудобное расположение и неправильная окраска кнопок управления;
- плохая освещенность;
- не соответствующий микроклимат;
- наличие вредных химических веществ, аэрозолей и пыли;
- высокая скорость движения конвейера;
- расположение оборудования вблизи других рабочих мест или маршрута движения работников;
- несоответствующие средства индивидуальной защиты (далее – СИЗ);
- другие возможные причины и несоответствия.

Многообразие видов деятельности организаций вызывает необходимость разработки четкого алгоритма анализа профессионального риска, имеющего единую основу с оценкой других технических рисков. Всемирная организация здравоохранения определяет профессиональный риск как математическую концепцию, отражающую ожидаемую тяжесть и частоту неблагоприятных реакций организма человека на данную экспозицию вредного фактора производственной среды.

С учётом этого можно выработать алгоритм оценки профессионального риска, в результате которого риск признается приемлемым или неприемлемым, остаточный риск приемлемым.

Согласно трудовому кодексу работодатель обязан информировать работников о риске повреждения здоровья. Именно процедуры идентификации риска, основанные на глубоких знаниях

технологии работ и процессов, позволяют выявить источники риска, все виды опасности на рабочем месте и обеспечить последующий качественный анализ воздействия опасных и вредных производственных факторов, источником которых являются производственные процессы. Процедура идентификации риска заканчивается составлением перечня и кратким описанием опасностей с учётом того, что источником опасности может быть, как объект, так и деятельность. В новой версии OHSAS 18001-2007 поведенческие, личностные и другие человеческие факторы также включены в качестве элементов, рассматриваемых при идентификации опасностей и выработке способов контроля.

Алгоритм анализа профессионального риска для защиты персонала от несчастных случаев и профессиональных заболеваний на рабочем месте может быть представлен следующим образом:

- идентификация опасностей (выявление вредных и опасных факторов рабочей среды и трудового процесса);
- определение возможных причин, приводящих к нежелательным событиям;
- оценка риска (вероятность осуществления риска, определение масштаба последствий нежелательного события с учётом возможной тяжести инцидента и вреда здоровью человека, вывод о приемлемости или неприемлемости риска);
- выбор и оценка средств защиты от каждого вида опасности;
- оценка остаточного риска после внедрения системы защиты;
- оценка системы защиты жизни и здоровья персонала в целом в соответствии с классом условий труда.

Социально-экономическое сотрудничество с регионами

Предприятия компании работают в регионах Азербайджана. Основные добывающие предприятия расположены на море и на суше и охватывает практически всю страну.

Нефтяная Компания вносит значительный вклад в социально-экономическое развитие регионов Азербайджана как хозяйствующий субъект, крупный налогоплательщик и работодатель, партнер органов власти и локальных сообществ. Компания расценивает свои вложения как социальные инвестиции, направленные на развитие человеческого капитала и поддержание благоприятного социального климата в регионах присутствия. Компания последовательно выстраивает партнерские отношения с региональными администрациями и местными сообществами в решении задач отраслевого и регионального развития, направленных на раскрытие экономического и научно-технического потенциала территорий, повышение качества жизни, сохранение достигнутого уровня социальной защиты и расширение доступа к современным социальным сервисам и инфраструктуре для всех жителей регионов присутствия компании. Формы сотрудничества компании и регионов не ограничиваются разовыми инициативами и должен включать в себя:

Программы для детей и молодежи

Одним из главных направлений социальной политики Нефтяной Компании является создание необходимых условий для гармоничного развития детей и молодежи. Компания и отдельные предприятия оказывают поддержку детским садам, школам и интернатам в регионах присутствия. Особое внимание компания уделяет поддержке юношеского и детского спорта, рассматривая это направление социальной политики как инвестиции в здоровье будущих поколений.

Проводя турнир, его организаторы ставят перед собой задачу привлечь как можно больше молодежи к активным занятиям спортом, повысить популярность хоккея, подготовить команды к участию во всероссийских соревнованиях.

Нефтяная Компания в будущем должен направить значительные средства на строительство спортивно-оздоровительных комплексов и мини-стадионов, которые превращают физкультуру и спорт в часть повседневной жизни сотрудников и жителей регионов присутствия компании.

Поддержка спорта

Нефтяная Компания реализует масштабную программу по поддержке и развитию отечественного спорта, которая направлена на создание и укрепление инфраструктуры для занятий массовым спортом, популяризацию спорта высоких достижений и помощь детским и юношеским спортивным школам и клубам. Возрождение интереса к спорту во многом связано с успехами наших спортсменов, представляющих страну на международных соревнованиях по таким популярным видам спорта, как футбол и других видов спорта.

ВЫВОДЫ

Никакие соображения экономического, технического или иного характера не могут быть приняты во внимание, если они противоречат необходимости обеспечения безопасности работающих на производстве, населения и окружающей природной среды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Трудовой кодекс Азербайджанской Республики.
2. Международные стандарты по "Здоровье и Безопасность", "Охрана труда".

International Advisory and Editorial Board

Azerbaijan

Beykas Seyfulla Xidirov

Azerbaijan State Oil Company. Head of department. Doctor of Economical Sciences

Ibrahim Gabibov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor

Sadagat V. Ibrahimova

Azerbaijan State Oil Academy. Academician Doctor of Economical Sciences. PHD

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Innovation Center of National Academy of Azerbaijan Republic. The deputy of director. Doctor of Economical Sciences. Professor

---

Bangladesh

Muhammad Mahboob Ali

Daffodil International University. Department of Business Administration. Professor.

Belarus

Helena Kallaur

Polesky State University. MD. Associate Professor.

Tanua Teterinets

Belarusian State University of Agricultural Technology. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Egypt

Abdelbadeh Salem

Professor at Faculty of Computer and Information Science, Ain Shams University.

France

Michael Schaefer

L'Association 1901 SEPIKE International, Président at SEPIKE International. PHD Economic Sc.

Georgia

Dali Sologashvili

State University named Akaki Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Eka Avaliani

Professor at International Black Sea University. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Ekaterine Maghlakelidze

The University of Georgia, Associated professor, Business, Economics and Management School.

Enene Menabde-Jobadze

Georgian Technical University. Academic Doctor of Economics

Larisa Korghanashvili

Tbilisi State University (TSU) named Ivane Javakhishvili. Full Professor

Lia Matchavariani

Tbilisi State University (TSU) named Ivane Javakhishvili. Full Professor, Faculty of Exact & Natural Sciences (Geography Dep.)

Nana Shoniya

State University of Kutaisi named Akakhi Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full professor

Vaxtang S. Datashvili

Georgian technical University. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor

---

Germany

Hans-Juergen Zahorka

Assessor jur., Senior Lecturer (EU and International Law, Institutions and Economy), Chief Editor of "European Union Foreign Affairs Journal", LIBERTAS - European Institute, Rangendingen

---

Iran

Azadeh Asgari

Asian Economic and Social Society (AESS). Teaching English as a Second Language. PhD

Kazakhstan

Anar Mirazagalieva

Vice-Rector for Teaching and Studies - East Kazakhstan State University named S.Amanzholov

Anna Troeglazova

East Kazakhstan State University named Sarsen Amanjolv. PhD

Niyazbek Kalimov

Kostanay Agricultural Institution. PhD

Lithuania

Loreta (Gedminaitė) Ulvydiene

Professor of Intercultural Communication and Studies of Translation. Vilnius University. PHD.

Russia

Carol Scott Leonard

Presidential Academy of the National Economy and Public Administration. Vice Rector. Ph.D., Russian History

Galina Kolesnikova

Russian Academy of Natural Sciences and International Academy of Natural History. Taganrog Institute of Management and Economics. Philologist, Psychologist, PhD

Irina V. Larina

Federal State Educational Institution of Higher Professional Education. Associate Professor

Klemenova Elena

South Federal University of Russia. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor

Kurbatskaya Tatiana

Kamsk State Engineering - Economical Academy. PhD

Larisa Zinovieva

North-Caucasus Federal University. PHD in Pedagogical Science. Associate professor.

Marina Volkova

Research Institute of Pedagogy and Psychology. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor.

Natalia Litneva

Orlov State Institute of Economy and Trade. Volga Branch of Federal State Budget Educational Institution of Higher Professional Education

Nikolay N. Efremov

Institute of Humanitarian Research and the Russian Academy of Sciences. Doctor of Philology. Research Associate

Sergey N. Fedorchenko

Moscow State Regional University of Political Science and Rights. PHD

Svetlana Guzenina

Tambov State University named G.R. Derzhavin. PhD in Sociology

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Zhanna Glotova

Baltic Federal University named Immanuel Kant, Ph.D., Associate Professor

---

UK

Christopher Vasilopoulos

Professor of Political Science at Eastern Connecticut State University. Doctor of Philosophy (Ph.D.), Political Science and Government

---

Ukraine

Bogdan Storokha

Poltava State Pedagogical University. PhD

Goloborodko Stanislav

Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher. Institute of Agricultural Technologies of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Olga F. Gold

Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. PhD

Sergei S. Padalka

Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Department of Contemporary History and Policy at the Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine

Stanislav Goloborodko

Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher. Institute of Agricultural Technologies of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Victoriya Lykova

Zaporizhzhya National University, PhD of History

Yuriy Bilousov

Professor of Department of Civil Law and Procedure

Crimea

Lienara Adzhyieva

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch). PhD of History. Associate Professor

Nelya Gluzman

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch). Doctor of Pedagogical Sciences. Full Professor

---

Oksana Usatenko

V.I. Vernadsky Crimean Federal University. Academy of Humanities and Education (branch). PhD of Psychology.
Associate Professor.

Tatiana Scriabina

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (filial branch). PhD of Pedagogy.
Associate Professor

Vladyslav Fadieiev

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (filial branch). PhD of Psychology.
Associate Professor

United Arab Emirates

Haitham Hobanee

College of Business Administration, Abu Dhabi University, PHD

USA

Carol Scott Leonard

Presidential Academy of the National Economy and Public Administration. National Research University - Higher School of
Economics. Russian Federation

Mikhail Z. Vaynshteyn

Lecturing in informal associations and the publication of scientific articles on the Internet. Participation in research seminars in
the "SLU University" and "Washington University", Saint Louis

Cynthia Buckley

Professor of Sociology at University of Illinois. Urbana-Champaign. Sociological Research.

Yahya Kamalipour

Dept. of Journalism and Mass Communication North Carolina A&T State University Greensboro, North Ca. Professor and Chair
Department of Journalism and Mass Communication North Carolina A&T State University. PhD.

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114

©Publisher: Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia.

©Typography : AZCONCO LLC Industrial, Construction & Consulting.

Registered address: Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

©Editorial office : Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Questions or comments? E-mail us at gulustan_bssjar@mail.ru, engineer_namik@mail.ru

THE CAUCASUS

ECONOMICAL AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS

REFERRED JOURNAL

OCTOBER - DECEMBER 2015 VOLUME 10 ISSUE 04

ISSN: 2298 - 0946; E - ISSN: 1987 - 6114; DOI: 10.15357

<http://www.gulustan-bssjar.com>